

Nr 10.

Ankom till riksdagens kansli den 26 maj 1945 kl. 4 em.

Andra kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande i anledning av motioner angående utredning om samhällsplanering och samhällets behov att bestämma markens användning, angående utredning om inrättande av ett centralt statligt organ för genomförande av en landsplanering samt angående utredning av frågan om överförande i samhällets ägo av för städernas bebyggelse nödvändig tomtmark.

I en inom andra kammaren väckt och till dess andra tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 449, har herr *Nilsson* i Stockholm *m. fl.* hemställt, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om en utredning med uppgift att undersöka 1) vilka verkningar på samhällets behov att bestämma markens användning och på jordvärdefrågor, som betingas av nuvarande förhållanden och den sannolika utvecklingen av samhällsplanering i lokal, regional eller nationell skala, av samhälleligt understött bostadsbyggande, av kommunikationernas och industriens utveckling, befolkningsutvecklingen, jordbrukets intressen och andra för frågan relevanta företeelser, 2) vilka principiella ändringar i gällande dispositionsrätt till mark, som härav kunna föranledas, 3) vilka principer som böra ligga till grund för ersättningar till enskilda vid intrång i eller förvärv av dispositions- eller äganderätt till mark, samt 4) vilka principer som böra vara grundläggande för beskattning av jordvärdestegring.

I en annan likaledes till utskottet hänvisad motion, nr 346, har herr *Persson* i Stockholm *m. fl.* hemställt, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om utredning och förslag om inrättandet av ett centralt statligt organ för genomförandet av en sådan *landsplanering*, som i denna motion skisserats, samt därtill utredning och förslag om den nya lagstiftning som är erforderlig för att kunna tillerkänna det föreslagna planeringsorganet de befogenheter, som äro nödvändiga för genomförandet av en landsplanering av i motionen åsyftat slag.

Slutligen har i motion nr 109, även den hänvisad till utskottet, herrar *Hansson* i Skediga och *Boman* i Stavsund hemställt, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte anhålla om skyndsamt utredning av frågan om överförande i samhällets ägo av för städernas bebyggelse nödvändig tomtmark, samt att Kungl. Maj:t måtte för riksdagen framlägga de förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Beträffande motiveringarna får utskottet hänvisa till motionerna.

Utskottet har i vederbörlig ordning inhämtat yttrande över motionerna från

byggnadsstyrelsen och kammarkollegium samt dessutom berett industriförbundet, stadsförbundet, Stockholms stad och Stockholms handelskammare tillfälle att inkomma med yttrande. Över motionerna nr 346 och 449 har i vederbörlig ordning dessutom inhämtats yttrande från lantmäteristyrelsen varjämte landskommunernas förbund, landstingsförbundet, landsorganisationen och riksförbundet landsbygdens folk beretts tillfälle att inkomma med yttrande över dessa motioner. Landskommunernas förbund och landstingsförbundet ha ej begagnat sig härav.

Det väsentliga i inkomna yttranden har såsom bilagor fogats till detta utlåtande.

Utskottet delar motionärernas uppfattning att hitintills allt för ringa uppmärksamhet från samhällets sida ägnats frågan om markens rationella användning och disponering. Det är tvivelsutan så, att på många tätorter bebyggelsen fått ske planlöst, vilket vid ortens vidare tillväxt vållat många besvärligheter. Den enskilde markägaren har haft om icke full så dock tämligen obegränsad frihet att förfara med sitt markinnehav på sätt, som han funnit för sig bäst och mest ekonomiskt lönande utan att han därvid behövt ta större hänsyn till innebyggarnas och samhällets intressen.

Utskottet.

Stadsplaneläggningen har betänkligt försvårats och understundom i praktiken omöjliggjorts på grund av de betungande kostnader för orten i fråga ett genomförande skulle kräva. Enligt utskottets uppfattning borde rättelse härutinnan ske. Möjligt är att stadsplaneutredningen, som enligt vad utskottet inhämtat slutfört sitt arbete men vars betänkande ännu ej föreligger i tryck, föreslår åtgärder ägnade att underlätta uppgörande av rationella stadsplaner på längre sikt, men frågan synes dock förtjäna uppmärksammas i ett större sammanhang, varvid stadsplaneutredningens undersökningar och förslag givetvis böra utnyttjas.

Det räcker dock icke enligt utskottets mening med än så goda stadsplaner för den enskilda orten. Frågan måste ses i sitt sammanhang med utvecklingen på andra orter och i landet i sin helhet. Näringslivet är väl i stort sett fördelat på ett ekonomiskt tillfredsställande sätt, men det möter dock inga svårigheter att framdraga en mångfald exempel på att så icke är fallet. I än mindre grad har hänsyn alla gånger tagits till befolkningspolitiska och sociala synpunkter. Det kan icke vara tillfredsställande med vare sig en alltför kringspidd industri och allt för små tätorter, som sakna förutsättningar för nödiga kollektiva anordningar, eller med dess anhopning i allt för stora centra med de olägenheter, som därav följa. Kommunernas tävlan att dra till sig industri, som kan förmodas bli ett gott skatteunderlag, leder dessutom ingalunda alltid till den gynnsammaste fördelningen inom landet.

Ofta är för närvarande en bygds näringsliv synnerligen ensidigt sammansatt. Detta medför lätt en alltför stor konjunkturkänslighet med därav följande icke önskvärda verkningar i fråga om arbetslöshet och annat. Genom en bättre fördelning av olika näringsgrenar skulle säkerligen många av dessa olägenheter kunna

undvikas, vilket bör leda till enbart fördelar icke endast för orten i fråga utan också i längden för industrierna själva.

Det kan heller icke anses önskvärt, att en Orts industrier sysselsätta enbart manlig eller enbart kvinnlig arbetskraft. Ur befolkningspolitiska synpunkter bör det tvärtom vara en strävan att söka åstadkomma en så jämn fördelning som möjligt, vilket måste underlätta äktenskapsbildningen och befordra ett sunt familjeliv.

Utskottet underskattar ingalunda de krav på industriens självbestämmningsrätt i fråga om lokalisering, som kunna ställas. Å andra sidan torde de ekonomiska förutsättningarna för en viss industri i många fall vara lika goda på ett flertal orter, medan däremot andra skäl, som ur samhällelig synpunkt kunna vara fullt ut lika vägande som de rent privatekonomiska synpunkterna, avgjort tala för förläggning till en ort framför en annan. Det måste då vara av ostridigt intresse för både samhället och den berörda industrien, att samtliga dessa faktorer äro kända, så att hänsyn till dem kan tagas vid näringsgrenens lokala placering. Företagsamheten behöver därigenom ingalunda hämmas utan tvärtom.

Även om det ur alla synpunkter visar sig fördelaktigt att placera en viss industri på en viss ort, kan det visa sig ogörligt av den grund, att marken icke kan disponeras på rationellt sätt. Ofta är ägosplittringen sådan, att kostnaderna för sammanförande av de olika markbitarna visa sig avskräckande. Samma problem kommer mycket ofta till synes även i andra fall, såsom då någon gemensam samhällelig anläggning skall uppföras, exempelvis en offentlig byggnad, fritidsanläggningar och andra kollektiva inrättningar av olika slag. Den nuvarande expropriationslagen är icke sådan, att den därvid medger markens överförande i samhällets ägo till skälig kostnad. Expropriationsförfarandet bör därför effektiviseras, vilket bör kunna ske utan att den enskildes rätt trädas för nära.

Utskottet anser sig härvid böra erinra om att föregående års riksdag i skrivelse till Kungl. Maj:t begärde utredning om kommuns rätt att expropriera mark för bostads- och industriändamål. En sådan utredning synes lämpligen böra företagas i sammanhang med övriga här berörda frågor, därvid problemet kan skärskådas ur alla synvinklar.

Mark, som i ett eller annat samhälleligt syftemål överföres i samhällets ägo, bör sedermera ej ånyo överföras till enskild äganderätt. Därigenom skulle på sin höjd kunna vinnas, att olägenhetens inträdande uppskjutes kortare eller längre tidrymd. I stället synes tomträttsinstitutet böra komma till ökad användning. Detta institut är redan infört i några orter men ingalunda i den utsträckning, som med hänsyn till de såvitt veterligt goda erfarenheter, som vunnits, kan anses önskvärt.

Genom en vidgad användning av tomträtten kan undvikas, att oförtjänt värdestegring å mark kommer enskild till del. Denna värdestegring skulle i stället tillfalla samhället, som vid en vidsynt markpolitik icke behöver uttaga denna värdeökning. Utskottet inser väl, att det ingalunda är enbart priset på marken,

som reglerar hyrorna i tätorterna, men i den mån markkostnaden icke stiger, skapas dock förutsättningar för en lägre hyresnivå på längre sikt. Problemet att till samhället indraga den oförtjänta jordvärdestegringen, en indragning, om vars berättigande meningarna knappast äro delade, har visat sig vara svårlöst. Genom att samhället som sådant göres till ägare av marken skulle problemet överhuvud taget icke behöva uppkomma eller åtminstone icke i samma svårlösta form som hittills.

Utskottet anser alltså för sin del, att en utredning av dessa spörsmål bör komma till stånd. Denna utredning bör då ta sikte på mark i och omkring befintliga tätorter eller orter, som befinna sig i tillväxt. Däremot beröres icke den jord, som användes för rent jordbruksändamål, annat än i det fall, att den är belägen i tätorternas utkanter eller så, att den kan förutses bära exploateras för andra ändamål inom överskådlig framtid. Övrig jord, använd i jordbruk, skulle däremot ligga utanför utredningen.

Utredning av hithörande frågor har tidigare icke verkställts. Den utredning, som utskottet nu förordar, bör därför göras förutsättningslös, så att alla olika tänkbara alternativ undersökas. Det är sålunda möjligt, att kommunerna böra ges ett ganska vidsträckt inflytande vid utformningen av detaljer eller göras till ägare av sådan mark, som kan vara av vikt för kommunerna att disponera.

Om utredning kommer till det resultatet, att samhällets möjligheter att bestämma markens användning väsentligen utvidgas, torde ett centralt övervakningsorgan näppeligen kunna undvaras. Utredningen bör därför även upptaga till undersökning frågan om hur ett sådant organ bör vara organiserat och om det åt något redan förefintligt statligt organ lämpligen kan uppdragas att handhava dessa uppgifter, eventuellt efter omorganisation.

Utskottet får alltså hemställa,

att andra kammaren i anledning av motionerna nr 449, 346 och 109 för sin del måtte besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa om en utredning med uppgift att undersöka 1) vilka verkningar på samhällets behov att bestämma markens användning och på jordvärdefrågor, som betingas av nuvarande förhållanden och den sannolika utvecklingen av samhällsplanering i lokal, regional eller nationell skala, av samhälleligt understött bostadsbyggande, av kommunikationernas och industriens utveckling, befolkningsutvecklingen, jordbrukets intressen och andra för frågan relevanta företeelser, 2) vilka principiella ändringar i gällande dispositionsrätt till mark, som härav kunna föranledas, 3) vilka principer som böra ligga till grund för ersättningar till enskilda vid intrång i eller förvärv av dispositions- eller äganderätt till mark, samt 4) vilka prin-

ciper som böra vara grundläggande för beskattning av jordvärdestegring.

Stockholm den 17 maj 1945.

På utskottets vägnar:

IVAR JANSSON.

Närvarande: herrar *Jansson* i Kalix, *Fahlman*, *Swedberg*, *Johansson* i Kalmar, *Olsson* i Oskarshamn, *Ljungqvist**, *Malmberg* i Stockholm, *Hansson* i Skegrie och *Nilsson* i Stockholm.*

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

1) av herrar *Fahlman* och *Ljungqvist*, som ansett att utskottets utlåtande bort ha följande lydelse:

De frågor som behandlas i motionen II:449 äro otvivelaktigt av stor betydelse. Den ekonomiska och sociala utvecklingen har medfört, att åtskilliga av nu gällande regler för samhällsplaneringen tarva en översyn. Nya problem ha inställt sig som påkalla uppmärksamhet från det allmännas sida. Emellertid kan man konstatera, att de flesta av de centrala problem, som framhållits i den föreliggande motionen, redan gjorts till föremål för utredningar. Sälunda har 1942 års stadsplaneutredning till uppgift att verkställa undersökning av frågan om regionsplanelagstiftning samt en översyn av gällande lagstiftning om byggnadsverksamheten såväl i stad som på landet. Samma utredning kommer att ägna uppmärksamhet åt spørsmålet om bebyggelsen utmed allmänna vägar samt rätten till utfart till sådana vägar. Bostadssociala utredningens återstående uppgifter avse bl. a. sanering av det undermåliga bostadsbeståndet i stadssamhällena i dess samband med sociala och ekonomiska samt stadsplane- och byggnadstekniska frågor ävensom spørsmålet om åstadkommande av en planmässig bostadspolitik på längre sikt. 1944 års kommitté för kommunal samverkan samt kommunindelningsskommittén syssla med frågor som i större eller mindre grad torde få betydelse för samhällsplaneringen. Inom lagberedningen och fastighetsbildningssakkunniga torde man ägna undersökningar bl. a. åt frågorna om minskande av svårigheter för stadsplans genomförande genom lättnader i fråga om villkoren för sammanläggning samt förvärv av samfälld mark m. m. 1944 års riksdag begärde i skrivelse nr 145

en förutsättningslös utredning, huruvida ökade möjligheter borde tillerkännas kommun att mot ägares vilja inlösa mark för bostadsbebyggelse och industriändamål. Frågan om överförande i samhällets ägo av för städernas bebyggelse nödvändig tomtmark torde redan, vad beträffar vidgad expropriationsrätt, vara under utredning. Vidare må här erinras om fritidsutredningens förslag av år 1938 angående reglering av strandbebyggelsen och år 1940 om inrättande av fritidsreservat samt särskilda sakkunnigas år 1942 avgivna betänkande med förslag till förordning om värdestegringsskatt å fastighet. Allt detta visar, att de flesta av de frågor som motionärerna andragit redan äro föremål för behandling. Att nu överväga ytterligare utredning på dessa områden kan därför icke anses lämpligt förvån resultatet av de utredningar som pågå föreligga.

Rent praktiska skäl tala sålunda för att den av motionärerna begärda utredningen icke nu igångsättes. Därutöver vill emellertid utskottet framhålla, att det icke i princip kan godkänna motionärernas huvudtankegångar, enligt vilka man vill förordna en samhällets äganderätt eller exploateringsrätt till marken samt ett samhällets anspråk på all värdestegring å fastighet. Enligt utskottets mening får man inte undervärdera den betydelse som den enskilda äganderätten till jorden har för svenskt betraktelsesätt. I vårt land har jordbesittning i äganderättsform alltid högt uppskattats och tendensen är alltjämt att förvandla andra former av jordinnehav till äganderätt. Det är också anmärkningsvärt, huruvida under tidernas lopp den enskilda jordäganderätten konsoliderats genom den stadgade åborätten, rätten till skatteköp samt försäljning från kronans jordbruksdomäner av arrendegårdar och egnahemslägenheter, genom jordförvärf enligt ensittarlagen samt genom tomtförsäljningar på stadsjordarna. Tomträttsinstitutet, som i fråga om vissa tätortsområden visat sig ha en uppgift att fylla, har endast i begränsad omfattning kommit till användning och nyare former av åborätt till kronogods ha icke tillvunnit sig något intresse såsom en form för jordinnehav. För en mycket bred opinion skulle det te sig stötande om man ställde upp en samhällets äganderätt eller exploateringsrätt såsom målet för svensk jordpolitik. Att kommunerna i vissa fall ha ett intresse av att, där så visar sig nödvändigt exempelvis i och för bebyggelsens lämpliga anordnande, komma i besittning av lämpliga markområden är dock tydligt. Enligt utskottets mening bör man härvidlag sträva efter en rimlig avvägning mellan nämnda intresse och de enskilda fastighetsägarnas anspråk på rättssäkerhet och skälig ersättning. Frågan om en utvidgning av expropriationsrätten i sådana fall torde emellertid, som förut nämnts, vara föremål för övervägande.

Vad härovan anförts äger sin tillämpning även i fråga om motionen nr II: 346, angående utredning om inrättande av ett centralt organ för genomförande av en landsplanering.

Jämväl motionen II: 109 berör spörsmålet om överförande av mark i kommunal eller statlig ägo, ehuru motionärerna därvidlag begränsat kravet till att avse tomtmark, som är behöfvlig för städernas och samhällenas fortsatta tillväxt.

De synpunkter som ovan framhållits äga i väsentliga stycken tillämpning även på denna motion.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motioner, II: 449, II: 346 och II: 109, icke måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda.

2) av herrar *Hansson* i Skegrie och *Swedberg*, som ansett att utskottets utlåtande bort ha följande lydelse:

Utskottet är ense med motionärerna om att kommuner och samhällen icke ha tillräckliga möjligheter att disponera mark, som de önska förbehålla sig för framtida planläggning och bebyggelse för bostads- eller industriändamål. Önskvärt är därför att gällande expropriationslagstiftning så kan utvidgas, att nödvändiga behov för samhällen att anskaffa behövlig tomtmark tryggas, även om denna expropriation måste ske mot jordägares vilja. Likaså tala starka skäl för att samhällena erhålla förköpsrätt till i byggnadsplan ingående mark.

Frågan om åtgärder mot spekulation i tomtmark och om beredandet av lättnader för det allmänna att anskaffa sådan behövlig mark, liksom bostadsfrågor i anslutning till dessa problem, är för närvarande föremål för undersökningar inom bostadssociala utredningen och stadsplaneutredningen ävensom i viss mån inom befolkningskommissionen. Dessutom beslöt 1944 års riksdag i anledning av utlåtande från andra lagutskottet över motionerna I: 31 och II: 73 att hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående ökade möjligheter för kommun att även mot jordägares vilja inlösa mark för bostadsbebyggelse eller industriändamål.

Då alltså ovannämnda pågående och begärda utredningar redan syssla med eller komma att syssla med flera av de i motionerna II: 109, 346 och 449 påtalade missförhållandena synes det utskottet icke lämpligt att nu tillsätta ytterligare en mycket omfattande utredning om dessa spørsmål. I stället bör först pågående och begärda utredningars slutresultat avvaktas innan eventuellt vidare åtgärder vidtagas.

Med anledning härav får utskottet hemställa,

att ovannämnda motioner icke måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda.

Bilaga 1.

KUNGL. BYGGNADSSTYRELSEN

Såsom yttrande över motionen II:449 får styrelsen åberopa, vad styrelsen anfört i ett förut denna dag till Riksdagens första kammarens andra tillfälliga utskott avgivet yttrande över motionen I:290, vilken är likalydande med förstnämnda motion. Avskrift av berörda yttrande bifogas.

I motionen II:109 avhandlas samma spörsmål, som står i förgrunden i motionen II:449, nämligen möjligheten och lämpligheten av att i samhällets ägo överföra för städernas bebyggelse erforderlig tomtmark. Då en planläggning i många hänseenden skulle underlättas genom en sådan överföring, har styrelsen för sin del icke något att erinra mot att den i motionen begärda utredningen kommer till stånd. Tills vidare torde dock böra avvaktas vad 1942 års stadsplaneutredning i sitt blivande slutbetänkande eventuellt kan komma att föreslå i förevarande hänseende.

Motionen II:346 åsyftar inrättande av ett statligt organ, som skulle få till uppgift att åvägbringa en omdaning av samhällets ekonomiska och sociala liv genom långtgående ingripanden och direktiv från statens sida. Hithörande frågor falla i huvudsak utanför området för byggnadsstyrelsens verksamhet och erfarenhet, varför styrelsen icke anser sig kunna närmare ingå på i motionen berörda spörsmål.

Vad slutligen motionen II:135 beträffar får styrelsen framhålla, att en sådan utredning, som i denna motion åsyftas, givetvis kan vara av värde även med hänsyn till bebyggelsens planmässiga ordnande. Såsom framgår av styrelsens förut berörda yttrande över motionen II:290 är det av väsentlig betydelse vid planläggning för samhällsbebyggelse, att denna grundar sig på omsorgsfulla utredningar angående den utveckling och de behov, som kunna förväntas uppkomma. Det är härvid av största vikt att äga noggrann kännedom om bland annat ekonomisk-geografiska och befolkningspolitiska förhållanden. Det material, som den i motionen föreslagna utredningen skulle kunna framlägga, kan förväntas vara ägnat att underlätta en rationell planläggning, i synnerhet om utredningen inriktade sig på att undersöka förhållandena inom större sammanhängande delar av landet. Styrelsen har därför för sin del intet att erinra mot att den begärda utredningen igångsättes.

Stockholm den 13 mars 1945.

HENNING LEO.

HANS QUIDING.

H. Öhman.

Motionens syftemål är således, vilket även framgår av den lämnade motiveringen, synnerligen långtgående samt berör politiska, samhällsekonomiska, stats- och författningsrättsliga frågor av största räckvidd. Den faller alltså till stor del utanför det område, inom vilket byggnadsstyrelsen närmast torde hava att yttra sig, nämligen utformningen och tillämpningen av stadsplanelagstiftningen.

Styrelsen kan vitsorda de i motionen berörda svårigheterna att vid planläggning för samhällsbebyggelse få det moderna samhällslivets mångskiftande behov på ett tillfredsställande sätt tillgodosedda. Dessa svårigheter framträda esomoftast då det gäller att genom planläggning bereda lämplig plats och tillräckligt utrymme för till exempel bostadshus, uppförda i lämplig och måttlig skala, offentliga byggnader, industri- och affärsverksamhet, kommunikationsleder, parker, lekplatser och andra rekreatiomsområden, skydds- och säkerhetsområden och så vidare eller genom bestämmelser reglera bebyggelse eller andra förhållanden, så att kraven på bland annat sundhet, brandsäkerhet och trevnad bliva vederbörligen tillgodosedda. Till stor del bottna givetvis dessa svårigheter i de särskilda hänsyn, som påkallas, då den av planläggningen berörda marken är i enskild ägo. Men även i fall då marken befinner sig i kommunal eller statlig ägo har det ofta visat sig, att ekonomiska skäl, bland annat hänsyn till markvärdet, fått stå hindrande i vägen för en stadsplanemässigt och samhälleligt riktigare användning av markområdena.

Mest framträdande äro självfallet svårigheterna att ernå en stadsplanemässigt önskvärd reglering av bebyggelsen, när marken genom skedd bebyggelse eller eljest redan är tagen i anspråk för ändamål eller på sätt, som icke överensstämmer med vad som vid planläggandet visar sig önskvärt eller lämpligt. Sålunda äro de för bostäder och allmänna byggnader respektive för industrier och liknande lämpligaste områdena i många fall redan upptagna för andra ändamål, vilket beror på att marken inom samhällena i vårt land bebyggt eller eljest utnyttjats redan vid en tidpunkt, då man ej kunnat förutse den utveckling av samhället, som sedan ägt rum, eller innan ännu genom lagstiftningen skapats möjligheter att åstadkomma bebyggelse reglering inom området.

Ej sällan föreligga emellertid i åsyftade fall missförhållanden, vilka uppkommit såsom en följd av att erforderlig bebyggelse reglering icke varit tillfredsställande ordnad, ehuru sådan varit möjlig. Ofta har sålunda planläggning ej i tid åstadkommit eller har redan fastställd plan icke gjorts till föremål för den revision, som påkallats av ändrade tidsförhållanden och samhällsutvecklingen. Det må exempelvis framhållas, att de genom 1931 års stadsplanelagstiftning påkallade och av byggnadsstyrelsen hos vederbörande ofta påfordrade revideringarna av äldre stadsplaner på många håll ännu icke företagits och att åtskilliga samhällen eller delar av samhällsområdena alltjämt hava stadsplaner, vilka kunna vara ända till 50 å 60 år gamla och trots trängande behov av ändringar, anpassade efter nutida förhållanden, icke blivit föremål för omarbetningar. En härtill i viss mån bidragande orsak utgör den av byggnadsstyrelsen vid flera tillfällen påtalade bristen på utbildade stadsplanefackmän. I åtskilliga samhällen saknar byggnadsnämnden bland annat av denna anledning tillgång till sakkun-

nigt biträde, som kunnat gripa sig an med dessa problem, och i många fall har först på sista tiden sådan sakkunnig anställts.

Med anledning av vad i motionen anförts rörande de olägenheter, som skulle föreligga på grund av att redan existerande planer skulle omfatta för stora områden, vill styrelsen framhålla, att de olägenheter, som härvidlag åsyftas, närmast torde bero på att den ifrågavarande planläggningen är föråldrad och i behov av omarbetning. Styrelsen har nämligen för sin del ofta funnit och haft anledning framhålla, att planläggning eller därför grundläggande utredningar många gånger begränsas till att omfatta alltför små områden. Vid en mångfald tillfällen har styrelsen dessutom för vederbörande samhällen framhållit önskvärdheten av att, även om tidpunkten för stadsplanläggning av mera vidsträckt delar av samhällets område ännu icke vore inne, det uppjordes en utredningsplan eller så kallad generalplan, det vill säga en förberedande planering i stora drag av samhällets bebyggelseutveckling, avsedd att ligga till grund för den efterföljande, mera detaljerade stadsplanen. Ehuru betydelsen och angelägenheten av en sådan planutredning ofta betonats, bland annat i samband med 1931 års lagstiftning, som ju även öppnade möjligheter att i form av stomplan erhålla fastställelse å huvuddragen av en dylik planering, hava samhällena i rätt ringa omfattning och först under senare år börjat anlita denna väg för utredande av framtida planläggningsåtgärder.

Även må framhållas den utväg ur de av besvärliga äganderättsförhållanden förorsakade svårigheterna att genomföra en ändamålsenlig stadsplanering, som 24, 25 och 52 §§ stadsplanelagen angiva. De genom förefintligheten av dessa paragrafer till buds stående möjligheterna hava emellertid hittills anlåtats endast i mycket ringa utsträckning. En anledning härtill torde understundom hava varit, att samhällena fått till stånd överenskommelser med de enskilda markägarna, varvid de i nämnda paragrafer, särskilt 52 §, angivna principerna fått tjäna som rättesnöre för avtalens utformning. Bestämmelserna i dessa paragrafer torde härigenom ha utövat ett visst inflytande på stadsplanerandet.

Med det ovan anförda har styrelsen velat framhålla, att vad själva stadsplane-frågorna angår en icke ringa del av de i motionen påtalade bristerna i samhällenas planläggningsåtgärder bottna i att de möjligheter, som finnas att inom ramen för gällande lagstiftning lösa de hithörande frågorna, icke utnyttjats eller kunnat utnyttjas till fullo. Detta sammanhänger, såsom ovan utnyttats, bland annat med att planlagstiftningen först i modern tid och särskilt under de senaste decennierna kommit att intaga en mera beaktad och betydelsefull ställning inom samhällslivet, vartill kommer brist på utbildade och kompetenta stadsplane-arkitekter.

Ehuru, såsom byggnadsstyrelsen tidigare framhållit, erfarenheten visat, att allmän äganderätt till mark icke i och för sig utgör garanti för att stadsplaner uppgöras på ur bland annat social synpunkt tillfredsställande sätt, är det uppenbart, att en rationell planläggning skulle tekniskt underlättas och möjligheterna att realisera en plan avsevärt ökas, om marken vid planens upprättande befinner sig i samhällets hand. Från styrelsens sida finnes därför icke anledning att motsätta sig en utredning om möjligheterna att genom utsträckt överförande i samhällets ägo av mark befrämja en god samhällsplanering. Styrelsen får dock erinra om att, såsom för övrigt motionärerna själva framhållit, stadsplaneutredningen 1942 arbetar med komplettering av stadsplanelagstiftningen och torde inom kort komma att framlägga förslag i ämnet. Då det får förutsättas att även här berörda förhållanden upptagits till mer eller mindre ingående behand-

ling i stadsplaneutredningen sålunda väntade förslag torde kunna ifrågasättas, om ej detta bör avvaktas, innan den i motionen begärda utredningen igångsättes.

Stockholm den 13 mars 1945.

HENNING LEO.

HANS QUIDING.

B. Hasselrot.

Bilaga 3.

KUNGL. MAJ:TS OCH RIKETS KAMMARKOLLEGIUM

Motion nr 109.

Vad motionen avser synes vara något oklart. Kollegiet är dock benäget att i första hand tolka den såsom åsyftande att samhällena skulle beredas möjlighet att förvärva all inom deras gränser liggande exploateringsmark. Motionen skulle i så fall närmast avse utredning om vidgad expropriationsrätt för samhällena till sådan mark.

Möjlighet för städer och andra samhällena att förvärva sådan mark finnes redan nu. Enligt 25 § stadsplanelagen må stad, om mark, som ingår i byggnadskvarter, icke kan på skäliga villkor förvärfvas för bebyggande, och detta förhållande är till avsevärt hinder för stadens utveckling, erhålla Kungl. Maj:ts tillstånd att lösa marken. Förutsättningen för lösningsrätten är, att markägarna av någon anledning neka att sälja erforderlig byggnadsmark.

Benägenheten att sälja exploateringsmark till vederbörande stad är i allmänhet stor. Detta torde sammanhänga med att i regel endast staden förfogar över den administrativa och tekniska apparat, utan vilken en exploatering kan bli ett vanskligt företag.

Det har ofta visat sig vara av värde, att en stad äger exploateringsmarken inom sina gränser eller i varje fall så stor del av denna mark, att staden kan tillhandahålla tomtmark i en omfattning, som svarar mot efterfrågan. Härigenom har staden erhållit ett bestämmande inflytande på tomtmarknaden. Såsom exempel på städer, som med framgång genomfört en sådan tomtpolitik, kunna nämnas Malmö och Eskilstuna. Hyrorna ha i dessa städer också kunnat hållas tämligen låga. De av motionärerna förmodade verkningarna på den allmänna prisnivån ha möjligen i någon mån framträtt, men de ha varit obetydliga. Båda städerna tillhöra Ortsgrupp III, medan Stockholm tillhör Ortsgrupp V och Göteborg Ortsgrupp IV. Ett flertal städer av samma storleksklass som Eskilstuna tillhöra emellertid också Ortsgrupp III utan att det är regel, att tomtmarknaden dirigeras av vederbörande stad. Det förefaller därför icke, som om en sänkning av hyresnivån skulle ha den inverkan på levnadskostnaderna och marginalen mellan varans pris hos producenten och hos konsumenten, som motionärerna tänkt sig. De lägre hyrorna torde däremot ha medfört en förbättring av bostadsstandarden, en i och för sig nyttig sak.

Något behov av sådan vidgad expropriationsrätt för samhällena till exploateringsmark, som i första hand torde avses med motionen, synes kollegiet icke förefinnas.

Åsyfta motionärerna däremot, att all mark, bebyggd och obebyggd, i städer och andra samhällen skulle överföras i kommunal ägo och där förbliva, avser motionen en fråga av en helt annan räckvidd och av mera invecklad beskaffenhet. Denna senare fråga har mera ingående behandlats i den till utskottet hänvisade motionen II: 449, varöver kollegiet avgivit yttrande den 14 innevarande mars.

Av skäl, som närmare utvecklats i kollegiets berörda yttrande, har kollegiet ansett sig icke kunna tillstyrka en utredning i det vidsträcktare syfte, som synes kunna utläsas ur den nämnda motionen.

Frågan om behövligheten av en utvidgad rätt för städer och andra samhällen att förvärva exploateringsmark synes däremot höra till den utredning om den statliga jordpolitiken, som kollegiet ansett kunna komma ifråga med anledning av åtskilliga i samma motion berörda förhållanden.

Stockholm den 16 mars 1945.

ERIC SVERNE.

PER GAVELIUS.

Bilaga 4.

Motionen II: 135.

Den i motionen påtalade "flykten från landsbygden" har varit särskilt framträdande inom det undersökta området, den så kallade Roslagen, sammansatt av delar av Stockholms och Uppsala län. Inom dessa län har nämnda befolkningsrörelse i väsentlig mån inneburit en avfolkning av jordbruksnäringen. Befolkningsminskningen i dess helhet med 7 050 personer under samma period i undersökningsområdets landsbygd lärer så gott som helt vara att hänföra till jordbruksnäringen. Enligt den officiella statistiken har nämligen under perioden näringens folkmängd inom ett område som i huvudsak svarar mot undersökningsområdet (ökat med Blidö och Rådmansö samt minskat med Riala och Roslagskulla socknar) nedgått med 6 910 personer.

"Flykten från jordbruket" är en företeelse, som sedan 1860- och 1870-talen gjort sig gällande i riket, numera praktiskt taget i alla dess delar utom de nordligaste, tidigast i form av emigration men senare alltmera såsom en inrikes folkomflyttning från agrara områden till städer och stadsliknande samhällen, så kallade tätorter. Jordbrukets dominerande ställning på landsbygden i egentlig mening har gjort, att rörelsen ofta tett sig som en avfolkning av landsbygden såsom sådan. De faktorer som påverkat denna rörelse ha varit av olika slag, såväl ekonomiska som psykologiska. Till de förra ha varit att räkna de penningmässigt sett större

förvärvsmöjligheterna inom de så kallade stadsmannanäringarna i förhållande till jordbruket, till de senare nöjes-, bekvämlighets- och — före jordbrukets arbets-tidsreglering (1936) — även frihetsbehovet.

Undersökningsområdet, den så kallade Roslagen, har sammansatts på ett sådant sätt, att det ger en helt annan bild av folkmängdsproportionen mellan den egentliga landsbygden och tätorterna än som är fallet med riket i dess helhet. Under det, enligt 1940 års folkräkning, av rikets folkmängd, i runt tal 6 331 000 personer, den egentliga landsbygden rymde 2 894 000 eller 46 procent och tätorterna 3 437 000 eller 54 procent, redovisas i motionen för Roslagen av 75 351 personer 56 547 eller 74 procent såsom tillhörande landsbygden och 19 304 eller 26 procent såsom tillhörande tätorter. Ett undersökningsområde sådant som det nu ifrågavarande måste givetvis avspegla ett i hög grad av den ovan berörda företeelsen i avseende å jordbruksnäringen bestämt skeende. I Stockholms län och Uppsala län har under tioårsperioden 1930—1940 minskningen av den befolkning, som livnärt sig av jordbruk och boskapsskötsel, utgjort omkring 20 procent det vill säga i genomsnitt 2 procent årligen under det för de båda lärens administrativa landsbygd (bortsett från städer) redovisats en folkmängdsökning med cirka 3 procent (i Stockholms län ökning med cirka 8 procent, i Uppsala län minskning med cirka 8 procent).

Man har räknat med att under 40-årsperioden 1940—1980 befolkningen på rikets landsbygd skulle komma att nedgå med i medeltal 25 procent i vissa delar, i de övriga med 40 procent. Folkmängden i riket har för år 1980 antagits fördela sig med 34 procent på landsbygd och 66 procent på tätorter (W. William-Olsson, Stockholms framtida utveckling, 1941). Den prognos, som härutinnan har uppställt, räknar emellertid med en till 5 647 000 personer reducerad total folkmängd.

På sätt ovan erinrats och såsom motionärerna även synas utgå ifrån är denna utveckling i väsentlig mån sammanhängande med jordbrukets arbetsförhållanden. Åt ämnet har ägnats en specialundersökning av befolkningsskmissionen (Betänkande angående landsbygdens avfolkning; 1938 S. O. U. 1938:15). Kommissionen ansåg bland annat att, så länge andra med jordbruket konkurrerande fack och sysselsättningar alltjämt erbjöde högre löner än jordbruksnäringen och även i fortsättningen vore i tillfälle att draga till sig ytterligare arbetskraft, flykten från jordbruket med all sannolikhet komme att fortsätta men att goda förhoppningar funnes, åtminstone för det större jordbrukets utövare, att genom rationaliseringsåtgärder möta de av den fortsatta avgången av arbetskraft från jordbruksnäringen sannolikt följande ytterligare stegrade arbetsomkostnaderna. Det mindre jordbrukets möjligheter att bestå bedömdes däremot mera pessimistiskt. Dessa förhållanden påkallade enligt kommissionen särskild uppmärksamhet åt möjligheten att upprätthålla och utveckla andra arbetstillfällen och sysselsättningsgrenar på den svenska landsbygden. Detta vore så mycket viktigare, som de befolkningspolitiska prognoserna för landsbygden i dess helhet talade för en ökning av de yngre och mest arbetsföra åldrarnas numerär under den närmaste framtiden. Följaktligen vore industriens och särskilt småindustriens utbredning över landsbygden ävensom hantverksrörelsens stärkande därstädes och hemslöjdernas utveckling av synnerlig betydelse. Som en följd av den av kommissionen förordade ekonomiska politiken samt den likaledes förordade sociala och kulturpolitiken till landsbygdsbefolkningens fromma vore en fortsatt utveckling av de mindre landsbygdssamhällena att förvänta med åtföljande ekonomiska och sociala strukturförändringar av landsbygden. En utveckling i denna riktning vore en av förutsättningarna för att de ifrågavarande strävandena skulle kunna nå önsk-

värda resultat. Kommissionen rekommenderade en positiv svensk landsbygds- politik på bred bas — i görligaste mån byggd på en omprövning i ett stort samman- hang av samtliga hithörande skiftande problem. — Denna politik borde syfta ej endast till att höja den allmänna levnadsstandarden för jordbruksbefolkningen till jämnställdhet med levnadsstandarden inom rikets övriga stora folkgrupper utan även och därutöver till att i ekonomiskt, socialt och kulturellt avseende skapa möjligast gynnsamma levnadsvillkor för landsbygdsbefolkningen i dess helhet. Ändamålet borde vara att — så långt det vore förenligt med jordbruks- och landsbygdsbefolkningens naturliga och berättigade intressen — i jordbruket och på landsbygden kvarhålla en betydande del av rikets befolkning till gagn för den svenska befolkningspolitikens kvantitativa och kvalitativa syftemål (s. 208). — Vissa av här antydda problem äro, såvitt angår rikets norra delar, föremål för övervägande av den nu arbetande Norrlandskommittén (riksdagsberättelsen 1945 s. 195 ff.).

Motionärerna taga i sin utveckling av situationen inom Roslagen sikte på ej blott jordbruksnäringens utan ock den smärre industriens och andra så kallade stadsmannanäringars villkor inom det undersökta området. Sedan näringsfriheten genom 1864 års lagstiftning blivit i dess helhet genomförd, har den svenska lands- bygden insprängts med ett stort antal tätorter, en del numera organiserade i stads-, köpings- eller municipalsamhälles form, en del kvarstående såsom kom- munalt oorganiserade bebyggelseanhopningar. Karakteristiskt för denna företeelse har varit en intim ekonomisk gemenskap med den jordbrukande bygden, som i det stora hela länt till båda parternas fördel. Man kan utgå från att den ovan berörda avfolkningen av jordbruksnäringen varit ofrånkomlig och likaledes den nedgång i landskommunernas befolkningsmässiga och ekonomiska underlag, som vållats av utflyttning samt utbrytningar från dessa kommuner till nya stads- och köpingskommuner.

Motionärerna anse, att den mindre tillfredsställande utvecklingen i Roslagen bottnar antingen i bristande företagsamhet, när det gäller utnyttjandet av före- fintliga möjligheter, eller också i ett felaktigt inriktat näringsliv, måhända bägge dessa omständigheter. Det kan knappast vara riktigt att se här berörda problem endast med hänsyn till företeelserna inom det här ifrågavarande begränsade om- rådet. Motionärerna äro också medvetna härom, när de erinra om motsvarande företeelser på andra håll inom riket. Motionärernas hemställan om en utredning genom statens försorg om de ekonomisk-geografiska betingelserna för befolknings- och näringsförhållandena inom olika delar av Sverige synes därför falla inom ramen för befolkningskommissionens ovan berörda förslag samt, såvitt angår Norrland, delvis under Norrlandskommitténs uppdrag. Att den i motionen be- gärda undersökningen skulle erbjuda ett betydande allmänt intresse synes uppenbart.

Stockholm den 16 mars 1945.

ERIC SVERNE.

ERIK SCHALLING.
Föredragande.

Motion II: 346.

Såsom kollegiet anfört i sitt den 16 innevarande mars till utskottet avgivna yttrande över den till utskottet hänvisade motionen II: 135 anser kollegiet, att genom statens försorg verkställda undersökningar om de ekonomiskt-geografiska betingelserna för befolknings- och näringslivsförhållandena inom olika delar av landet skulle erbjuda ett betydande allmänt intresse. Dylika utredningar, liksom andra mera lokala utredningar för särskilda städer och samhällen, skulle i sin tur kunna tänkas ge anledning till åtgärder såväl från statsmakternas och kommunernas sida som från det enskilda näringslivets målsmän.

Någon de enskilda jordägarnas oinskränkta bestämmanderätt över sin mark kan icke, såsom motionärerna gjort gällande, för närvarande sägas föreligga. Då fråga uppkommer om en ändrad användning av marken av någon betydelse för samhället, har nämligen det allmänna redan nu exempelvis genom planlagstiftningen möjlighet att ingripa i reglerande syfte och denna lagstiftning kan utvidgas och förbättras. I sitt yttrande den 14 innevarande mars över den till utskottet hänvisade motionen II: 449 har kollegiet också erinrat, att det kunde förväntas, att den nuvarande planlagstiftningen skulle bli kompletterad med en regionplanlagstiftning. Kollegiet har vidare förklarat sig icke vara främmande för en än längre gående lagstiftning i landskapsplaneringens form. Genom en på så sätt utbyggd planlagstiftning skulle på ett trygghande sätt bli sörjt såväl för de särskilda städernas och kommunernas som statens inflytande på samhällsbildningen och användningen av marken i övrigt. Skulle det därjämte vara erforderligt att bereda staten ökade möjligheter att förvärva mark för industriella ändamål kan detta ske genom ändringar i expropriationslagstiftningen.

Kollegiet har i samma yttrande tagit avstånd från tanken, att staten skulle på en gång förvärva exploateringsrätten till all mark, detta på grund av de svårigheter, som skulle uppstå vid genomförande av en sådan åtgärd, vilken för övrigt syntes kollegiet knappast stå i överensstämmelse med det svenska rätts-systemet. I stället har kollegiet hänvisat till möjligheten att låta rätten till exploatering av mark bli beroende av ett särskilt tillstånd från myndighets sida. Till detta tillstånd kunde knytas ekonomiska villkor såsom om erläggande av jordvärdestegringskatt. Kollegiet har därjämte förklarat sig anse att behov kunde förefinnas att med bibehållande av den enskilda jordägarerätten genom en utredning söka koordinera och uppställa ett program för den statliga jordpolitiken så att lämpliga lösningar erhållas av de intressekonflikter, som alltid komma att förefinnas mellan olika intressen på det jordpolitiska området.

Vad i nu ifrågakommande motion anförts har icke övertygat kollegiet om att längre gående åtgärder på jordpolitikens område än de här ovan berörda för närvarande skulle vara behövliga eller lämpliga.

Stockholm den 21 mars 1945.

ERIC SVERNE.

PER GAVELIUS.

Motion nr 449.

Enligt motionärerna är det två huvudtankegångar, som föranlett motionerna. Den ena är att, om långt gående åtgärder bli nödvändiga för kontroll av markens användning, det skulle vara mera praktiskt, att denna kontroll åvägabragtes genom att samhället ägde marken eller exploateringsrätten till marken än att kontrollen utövades genom ett virrvarr av restriktioner eller förpliktelser, som ålades enskilda markägare. Den andra huvudtanken skulle innebära att värden, som uppstode genom samhällets åtgärder och allmän samhällsutveckling, borde tillhöra samhället och att enskilda icke borde få profitera därav annat än som medlemmar av samhället. Såsom tillhörande denna andra tankegång ha motionärerna också framhållit, att uppkomsten av fiktiva värden borde förhindras.

Till stöd för dessa huvudtankar ha motionärerna tämligen ingående berört åtskilliga av de olägenheter, särskilt ur planeringssynpunkt, som den exploateringsverksamhet, som för närvarande äger rum, visat sig medföra. Kollegiet anser sig därför böra något beröra sina erfarenheter i olika därmed sammanhängande avseenden.

Kollegiet har vid upprepade tillfällen uttalat den uppfattningen, att den nuvarande stadsplanelagstiftningen är otillräcklig och att den bör kompletteras med såväl regionplanelagstiftning som landskapsplanering. Det har också blivit så, att frågan om en regionplanelagstiftning och en översyn av gällande lagstiftning för byggnadsverksamheten jämte vad därmed äger samband nu är föremål för utredning genom beredning av Stadsplaneutredningen 1942. Utredningsuppdraget beräknas bliva slutfört under första halvåret 1945. (Kommittéberättelsen 1945 Ju 22.) Kollegiet har för sin del sett frågan huvudsakligen så, att genom de ingripanden, som planen innebär, ur olika synpunkter olämplig användning av mark skulle kunna förhindras. Den av motionärerna berörda frågan om nationell planering har däremot förlorat sammanhanget med frågan om olika markområdets lämpliga användning och blir i stället en fråga om planhushållning i motsats till en fri utveckling.

Kollegiet anser det emellertid vara av stort värde, att lokala samhällsundersökningar utföras och läggas till grund för prognoser om de särskilda samhällenas utveckling, vilka i sin tur kunna tjäna till ledning för planeringen för varje särskilt samhälle. Utan tvivel vore det av intresse om undersökningar och prognoser kunde göras för den sannolika samhällsutvecklingen i landet i dess helhet. Kollegiet måste dock ställa sig tvivlande till möjligheten, att dessa prognoser skulle få sådan säkerhetsgrad, att det kunde vara tillräddligt att på den bygga en planhushållning. Och en planhushållning utan överblick över de avgörande faktorerna torde vara sämre än ingen plan.

Vad motionärerna anföra om det befolkningspolitiskt ogynnsamma i bebyggelsens splittring i småorter eller överdrivna kringspridning på landsbygden likaväl som koncentrationen i alltför stora städer torde i huvudsak vara riktigt. Åtgärder till motverkande av detta synas falla inom ramen för landskapsplaneringen.

1931 års stadsplanelag är väl icke ett fulländat instrument för samhällsplaneringen, men den har dock berett samhällena möjlighet att i det väsentliga tillgodose sina intressen. Exploateringsbestämmelserna i 52 och 53 §§, enligt vilka

markägaren kan bliva skyldig att utan ersättning avstå intill fyrtio procent av markarealen till gator och allmänna platser samt bekosta anläggning av gator och avloppsledningar, synas ha varit av stor betydelse. Det är visserligen endast i ett fåtal fall, som bestämmelserna av Kungl. Maj:t direkt tillämpats. De ha dock lett till och leda alltjämt till att uppgörelse i regel träffas mellan samhället och exploatören på grundval av bestämmelserna. Genom 49 § har möjliggjorts, att genom särskilda gatukostnadsbestämmelser ålägga tomtägare att bidra till kostnaden för iordningställande av gata. Dessa bestämmelser synas allt mer — framförallt i stora och medelstora städer — komma i tillämpning. Saneringsbestämmelserna i 24 §, enligt vilka stad kan, om så erfordras för ett ändamålsenligt genomförande av stadsplan, erhålla rätt att lösa mark, som ingår i byggnadskvarter, och få rätt att lösa byggnad för nedrivning, torde däremot icke ha kommit till någon användning. Anledningen härtill lär huvudsakligen vara att söka däri att kostnaderna varit så höga, att saneringsbehovet icke ansetts motivera sådana utlägg från stadens sida. Icke heller 25 §, som ger stad möjlighet att, då så erfordras för stadens utveckling, lösa byggnadsmark, torde i någon större utsträckning ha kommit tillämpas.

Kollegiet kan icke biträda den meningen, att exploateringsområdets uppdelning på många ägare nödvändigt måste leda till en dålig stadsplan. Ägosplittringen liksom en bebyggelse, som tillkommit före en stadsplans upprättande, kan däremot fördröja och fördyra planens genomförande. Eftersom stadsplaneringen måste utföras under beaktande icke blott av socialpolitiska och estetiska utan även och icke minst ekonomiska synpunkter, anser kollegiet det vara själfallet, att en stadsplan bör upprättas under beaktande av bestående äganderättsförhållanden och under hänsynstagande till befintlig bebyggelse om denna är av något värde. Kriteriet på en god planlösning är, att alla dessa synpunkter beaktats. Givetvis förenklar det dock stadsplanearkitektens uppgift, om ägo gränser icke finnas inom planområdet, men det är icke säkert att uppgiften för den skull blir bättre löst. Fall kunna emellertid inträffa, då det vore önskvärt att samhället kunde exproprierade marken, innan plan upprättades.

Vad motionärerna anført om det "planlösa" i planläggningsarbetet för landsbygden och anledningen till svårigheterna med bebyggelsens lokalisering synes i stort sett riktigt. Man får dock icke förbise den betydelse, som vissa psykologiska faktorer såsom en individualistisk benägenhet att ordna bostadsfrågan efter egna önskemål, dragningen till ensamhet och lusten att undvika alltför nära grannar med de friktioner, som grannlagsförhållandet medför, kan ha för bebyggelsens splittring. Denna läggning kan vara så utpräglad, att ekonomiska fördelar medvetet offras för dess tillfredsställelse. Kollegiet anser, att även dylika önskemål böra i viss utsträckning få tillgodoses.

Riktigheten av vad motionärerna anført om den kommande bostadssaneringens omfattning kan kollegiet icke bedöma. Kollegiet är emellertid ense med motionärerna därom att byggnadsarbetet kan antagas mer och mer övergå till att avse ersättningsbyggnad för förslitna eller eljest utdömda byggnader inom förut bebyggda områden, medan nybildningen av särskilt bostadsfastigheter kan komma att minskas. I och med detta skulle också bostadsfrågan kunna komma i ett lugnare läge, än när ett pockande nybyggnadsbehov förefinnes. Att ställa några prognoser om saneringsbyggandets omfattning anser kollegiet dock omöjligt. Denna blir nämligen beroende av många alltför osäkra politiska och ekonomiska faktorer.

I Stockholm måste visserligen saneringen av Nedre Norrmalm föregås av en grundlig omarbetning av stadsplanen, en omarbetning som dock huvudsakligen

framtvingsats av trafiktekniska skäl, men det synes icke finnas anledning att antaga, att saneringsbehovet i allmänhet behöves medföra större omläggningar av stadsplanerna. För saneringsfrågan torde det därför icke spela någon större roll, om samhället fortfarande är ägare till tomtmarken eller icke. Värdet och beskaffenheten av det befintliga byggnadsbeståndet är viktigare.

Kollegiet kan icke inse, att det från Göteborg anförda exemplet på sanerings-svårigheter strider mot vad collegiet nyss anfört. Så länge ett behov av billiga bostäder föreligger, och detta ej kan på annat sätt tillgodoses, måste det ju vara ett allmänt intresse, att bostäder finnas till överkomligt pris, även om därvid ej alla anspråk på moderna bekvämligheter skulle kunna uppfyllas.

Under förutsättning, att saneringsbehovet kommer att tillfredsställas under beaktande av icke blott kraven på högre bostadsstandard utan även samhällets och den enskildes ekonomiska intressen, synes en vidsträckt samhällelig mark-kontroll icke kunna motiveras med behovet av sanering.

Vad expropriationsförfarandet beträffar är det riktigt, att exploaterings-värdet vid expropriation dels på grund av expropriationslagens ofullständiga och oklara bestämmelser dels på grund av svagheter i hittills tillämpade metoder för markvärdering i allmänhet uppskattas alltför högt. Det synes dock möjligt att komma till rätta med dessa ogynnsamma omständigheter. Expropriationslagen kan förtydligas. Därvid synes det vara av särskilt värde, om de enligt collegiets mening riktiga tankegångar, som ligga bakom begreppen "floating value" och "shifting value" enligt Uthwattkommittén kunde vinna bättre beaktande än som för närvarande sker. Inom collegiets förvaltningsområde ha dock nya metoder för värdering av exploateringsmark börjat tillämpas, i vilka vederbörlig hänsyn tages till tids- och räntefaktorerna. Det har visat sig, att dessa metoder möjliggöra en säkrare uppskattning av nuvärdet å marken, varigenom överdrivna anspråk på köpeskillingar kunnat tillbakavisas. Vidare må framhållas att med äganderätts-begreppet följer, att den s. k. "oförtjänta värdestegringen" måste tillfalla jord-ägaren. En senare fråga blir i vad mån denna markvärdestegring skall indragas till det allmänna genom beskattning.

Motionärerna använda begreppet "fiktiv" jordvärdestegring och anse det önskvärt att förhindra dess inflytande på prisbildningen. Detta önskemål anses kräva åtgärder, som beröra ägande- eller exploateringsrätten till mark. Uttrycket förefaller collegiet mindre lyckligt valt. En jordvärdestegring är, om den förekommer, en realitet. Däremot kan den bedömas felaktigt, överskattas eller underskattas, överbetalas eller underbetalas. Jordvärdestegring inträder bland annat, när ett område tages i anspråk på ett sådant sätt, att det ger större avkomst än tidigare. Kan en förändrad användning med säkerhet antagas inträda vid en framtida tidpunkt, kan detta medföra en jordvärdestegring redan nu, motsvarande det diskonterade värdet av den framtida värdeökningen. Naturligtvis rymma alla dylika beräkningar riskmoment, som kan ge anledning till spekulation. Denna kan vålla en övervärdering av marken, som kan medföra svårigheter. Vad motionärerna närmast åsyfta torde dock vara den prissättning, som kan framtvingas av markinnehavare med monopolställning. Möjligheterna härför torde emellertid endast undantagsvis föreligga.

Det torde vara riktigt, att en jordvärdestegringsskatt knappast kommer att hämma spekulatören i jordvärdestegring. Om samhället äger jorden eller exploateringsrätten till jorden, kan givetvis spekulation i denna mening icke förekomma. Däremot står fältet öppet för sådan allehanda oekonomisk användning av marken, som till slut kan visa sig väl så skadlig som en spekulation i jordvärdestegring.

Såsom motionärerna framhållit kunna de engelska erfarenheterna icke utan vidare tillämpas på svenska förhållanden. Därtill äro förutsättningarna alltför olika. Sålunda må erinras, att på grund av den i viss mån fortlevande feodala karaktären hos den engelska jordrätten tomtmark i regel innehaves under nyttjanderätt för viss tid — nittionio år — mot avgäld. Det engelska samhällets rikedom, som medfört att fastighetskrediten icke spelat samma roll som i Sverige, i förening med det engelska lynnets konservatism torde ha medfört, att intresset av att innehava mark under äganderätt icke blivit så framträdande. Att tomtmark enligt Uthwattkommitténs förslag endast komme att innehavas under tomträtt, är därför icke något revolutionärt för engelska förhållanden utan i stället normalt. Ehuru detta icke framgår av motionärernas redogörelse för Uthwattkommitténs förslag, finnes det anledning antaga, att förslaget måste ses mot bakgrunden av den under kriget inträffade skadegörelsen i städerna. Om en stad till större delen ligger i ruiner, måste drastiska medel tillgripas för att få i gång återuppbyggnadsarbetet. Utan tvivel är det också så, att åtskilliga av de industristäder i England, som genom enskild företagsamhet fingo fritt utveckla sig under 1700- och 1800-talen, icke fylla ur nutida synpunkt ens mycket måttliga krav ur sociala, hygieniska och estetiska synpunkter. Att, när de ekonomiska värden, som en befintlig stadsbebyggelse utgör, ändock till större delen gått till spillo, tillfället begagnas för en grundlig sanering, synes både riktigt och naturligt. Samma omdöme kan kollegiet icke fälla, därest avsikten skulle vara att offra betydande ekonomiska värden för genomförande av en saneringspolitik, för vilken något trängande behov icke föreligger. Sådana åtgärder bliva mera i byggnadsindustriens än i samhällets intresse.

Kollegiet anser sig i detta sammanhang böra framföra några synpunkter, som måhända kunna vara av värde vid en eventuell anpassning av Uthwattplanen på svenska förhållanden. Vad som i England givit anledning till nämnda plan, synes icke kunna åberopas som motiv för ett frångående av den i svensk rättsåskådning fast rotade privata äganderätten till jord, särskilt som denna låter sig förena med ett system av kommunala och statliga skatter, som kunna ta nära nog hela avkomsten i anspråk. Ett utskiljande från jordäganderätten av exploateringsrätten och dennas överlåtande på det allmänna kan väl vara tänkbart men skulle, fränsett att en sådan uppdelning icke komme att stå i god överensstämmelse med det svenska rättssystemet, säkerligen komma att vid tillämpningen möta oöverstigliga svårigheter och draga med sig oberäkneliga konsekvenser. Med den svenska rättsutvecklingen skulle det däremot vara mera förenligt, om det stadgades att användning av jord till annat bruk än som förut ägt rum icke finge ske utan särskilt tillstånd av myndighet, vare sig sådant tillstånd skulle lämnas i det särskilda fallet eller i form av planbestämmelser. Vid meddelandet av dylika tillstånd kunde till detsamma knytas villkor av ekonomisk eller annan art, exempelvis om erläggande av jordvärdestegringskatt. För så vitt jordvärdestegringskatten sålunda begränsades till de fall, vid vilka markvärdet sprängvis förhöjdes genom ändrad användning, skulle sannolikt de mera välgående av de invändningar, som på detta område framförts mot de hittills framlagda förslagen till sådan beskattning, komma att bortfalla. Om man så vill, kunde skatten vid sitt införande kompletteras med engångsbeskattning av all förefintlig byggnadsmark efter skattesatser, som varierade efter den tidpunkt, då marken första gången togs i anspråk för byggnads- eller industriella ändamål.

Motionärerna ha sammanfattat sin kritik av det nuvarande läget på det jordpolitiska området på följande sätt: "Frågan om kontrollen av markens använd-

ning' har i vårt land aldrig varit föremål för en sammanhängande och fullständig utredning. De frågor, som beröra markens användning och värde, beröra ett flertal olika departement, bl. a. finans-, justitie-, kommunikations-, social-, ekle-siastik-, försvars- och jordbruksdepartementen. De utredas i samband med skatte-projekt, rättsproblem, stadsplanering, befolkningsfrågan, jordbruksfrågor etc. Så-dana utredningar i detaljer ha varit nödvändiga och komma att förbli nödvän-diga. De kunna ge värdefulla bidrag till totalproblemets genomträngande men detaljreformerna måste samordnas och deras totala effekt prövas. Behovet av en samordning av synpunkterna och uppdragande av riktlinjer för samhällets mark-politik synes påfallande. — — — Såväl diskussionen av detaljfrågorna som tekniken för studier av framtidsmöjligheterna synes ha nått så långt att det vore möjligt att nå en överblick av problemet."

Utan tvivel vore det av värde om enhetliga linjer kunde framkomma för statsmakternas jordpolitik eller i vart fall att en sammanställning kunde göras av de olika synpunkter, som framkommit vid behandling av frågor av jordpoli-tisk räckvidd med en gradering av dessa synpunkter efter deras olika betydelse och värde. Att ett inre sammanhang förefinnes mellan olika till jordpolitiken hörande frågor av olika art synes också uppenbart. Vid en sammanställning av sådan art borde exempelvis beaktas följande. Ändrade regler för expropriations-rätt och expropriationsersättning böra utformas under beaktande av en eventuell jordvärdestegringskatt. Möjligheterna att uttaga jordvärdestegringskatt bli be-roende av de skyldigheter, som planlagstiftningen ålägger exploatören. Jorddel-nings- och planlagstiftningen kollidera med varandra liksom jordbrukets intressen med industriens. Jordvärdestegringskatt låter icke väl förena sig med en politik, som åsyftar låga hyror genom att nedpressa tomtvärdena. Vissa statliga och kyrk-liga ändamål finansieras i betydande omfattning genom realisering av jordvärde-stegring. Detta låter sig icke förena med en kommunal jordvärdestegringskatt. Svårigheterna att på ett förnuftigt sätt samordna och rätt avvåga de olika intres-sena äro påfallande.

En utredning i syfte att åstadkomma en avvägning av alla sålunda berörda och andra därmed jämförliga frågor skulle enligt kollegiets mening kunna få ett stort värde.

Motionärerna torde emellertid ej bliva nöjda med blott en sådan utredning. Det vill synas, som om de syfta längre än så och önska en utredning om för-delarna och nackdelarna av den enskilda äganderätten till jord i jämförelse med ett system, där denna rätt helt eller delvis (exploateringsrätten) överförts i sam-hällets ägo.

Kollegiet ifrågasätter om det överhuvud taget är möjligt att verkställa en objektiv utredning rörande konsekvenserna av en sådan omdaning av nu gällande ordning, som motionärerna synas åsyfta. I allt fall anser kollegiet, att den nu gällande ordningen för jordbesittning icke bör till sin grund ändras, om icke såväl övervägande sakskäl som en allmän folkmening tala för en sådan ändring.

Den historiska erfarenheten ger vid handen, att äganderätten till jorden varit underlaget för den personliga friheten för dess brukare och att, där denna äganderätt saknats, brukarna förblivit i eller nedsjunkit i en beroende ställning. Kollegiet erinrar om den kamp för den stadgade åborätten och rätten till skatte-köp som fördes av kronans landbönder och som lett till att kronohemmanen till största delen övergått i enskild ägo. Utvecklingen på detta område fortsätter genom domänstyrelsens försäljningar från kronans jordbruksdomäner av arrende-gårdar och egnahemslägenheter. Detsamma gäller försäljningen av den under

kollegiets inseende stående ecklesiastika jorden. Här må också nämnas de fortgående jordförvärven enligt ensittarlagen. I många av städerna, särskilt de som anlagts av och fått sin jord donerad av kronan, disponerades tidigare marken på ett sätt, som påminner om det engelska. Tomterna innehades under tomträtt mot avgäld till stadens kassa. Om tomt icke hölls bebyggd, kunde den återgå till stadens disposition. Då, såsom icke sällan var fallet, staden avbrändes genom eldsolycka eller fiendehärjning och ny plan upprättades för stadens återuppbyggnad, fingo borgarna sig tomter anvisade enligt den nya planen utan ersättning för den tomt, de tidigare innehafvt. Gator och torg voro allmän egendom. Stadens mark utanför det planlagda området nyttjades samfällt eller var uppdelad i lotter så, att med varje tomt följde brukningsrätt till en lott. Även detta system för innehav av stadsjord har under 1800-talet helt avvecklats. Den så kallade "gamla tomträten", i motsats till tomträten enligt 4 kap. nyttjanderättslagen, skiljer sig numera icke från äganderätten i annat avseende än att en fast, mindre avgäld ingår till stadskassan. Den mark, som varit uppdelad på tomterna, innehas i regel med äganderätt. I några fall har den återgått till staden och därefter i stor omfattning försålts under enskild äganderätt. Åtskilliga andra exempel på en liknande uveckling till konsolidering av den enskilda jordäganderätten skulle kunna anföras.

Härmed må jämföras den begränsade omfattning, i vilken tomträttsinstitutet i 4 kap. nyttjanderättslagen kommit till användning. Någon upplåtelse enligt 1926 års lag om åborätt till kronojord synes överhuvud taget icke ha kommit till stånd på grund av bristande intresse från såväl spekulantens som vederbörande myndigheters sida.

De anförda exemplen visa, att den trygghet, som jordbesittning i äganderätts form medför, här i landet alltid högt uppskattats och att tendensen alltid varit att förvandla andra former av jordinnehav till äganderätt. Det finnes ej heller någon anledning antaga, att denna tendens skulle vara i avtagande. Därmed är emellertid icke sagt, att äganderätten till jord under alla förhållanden bör vara en oinskränkt sådan. Självfallet är att den måste vara underkastad sådana inskränkningar, som betingas av samhällsintressets krav gentemot exempelvis en enskild jordägares godtycke.

Sammanfattningsvis får kollegiet framhålla, att kollegiet anser åtskilliga skäl föreligga för en utredning rörande samordning av och riktlinjer för den statliga jordpolitiken men däremot icke att något behov föreligger att upplägga denna utredning såsom en jämförelse mellan nuvarande ordning med den enskilda jordäganderätten såsom grundval och ett system med jordäganderätten helt eller delvis i samhällets ägo.

Stockholm den 14 mars 1945.

ERIC SVERNE.

PER GAVELIUS.

SVERIGES INDUSTRIFÖRBUND

I samtliga remitterade motioner behandlas frågan om utvecklingen av näringsliv, befolkning och bebyggelse inom olika lokala områden samt frågan om markens utnyttjande för olika slag av bebyggelse. Med hänsyn till det nära sambandet mellan dessa frågor har Industriförbundet funnit lämpligt att behandla motionerna i ett sammanhang.

Den svenska industrien har sedan länge haft sin uppmärksamhet riktad på hithörande problem. Det har i stor utsträckning förekommit, att industriföretagen till behandling tagit upp frågan om samhällsbyggnaderna. Industriföretagarna ha härvid ofta haft möjlighet att i samverkan med de kommunala myndigheterna påverka utvecklingen i gynnsam riktning. Inom industrien har man mer och mer fått upp ögonen för betydelsen av att bebyggelsen kring de industriella produktionsenheterna ordnas på ett så ändamålsenligt sätt som möjligt. Detta intresse har kommit till samlat uttryck vid den utredning, som inom Industriens utredningsinstitut verkställdt rörande industriens arbetarbostäder och vari även framlagts riktlinjer för studier och planläggning rörande industrisamhällets utveckling. I stor omfattning arbeta företagen på en mängd olika industriorter med att söka lösa de praktiska frågor, som uppkomma vid en mera målmedveten planläggning av den framtida bebyggelsen.

Industrien har även haft anledning intressera sig för bebyggelsens utveckling utanför de egentliga industriorterna. Med den spridning över stora delar av landsbygden, som karakteriserar den svenska industrien, har i ett sådant intresse varit naturligt. Dess arbetskraft är ofta till stor del bosatt utanför de egentliga tätorterna. Ett specialområde, som industrien haft anledning ägna särskild uppmärksamhet, är skogsbygdernas utveckling i fråga om kommunikationer och bosättningsförhållanden. Dessa frågor ha upptagits till behandling bl. a. inom den sedan ett flertal år arbetande Industriens norrlandsutredning.

Såväl inom enskilda företag som inom industriens organisationer har man även haft klart för sig behovet av en mera allmän överblick över de lokala befolknings- och näringsförhållandena. Sålunda ha industriorganisationerna genom Industriens utredningsinstitut lämnat anslag till en allmän kartläggning angående befolknings- och näringsförhållandena i Sveriges tätorter och den omgivande landsbygden. På institutets förslag ha jämväl Statens byggnadslånebyrå, Sveriges lantbruksförbund och Landsorganisationen i Sverige beslutat bidra till kostnaderna för en dylik undersökning. Denna utföres vid Handelshögskolans i Stockholm geografiska institution och är numera i det närmaste färdigställd.

Industriförbundet och Industriens utredningsinstitut ha i många fall fått tjänstgöra som rådgivare för industriföretag, som sökt en lämplig förläggningssort. Enligt förbundets mening bör man i första hand fortsätta på denna väg och såhunda sträva efter att lösa industriens lokaliseringsfrågor genom intensifierat upplysnings- och propagandarbete. Den nyssnämnda undersökningen torde därvid komma att erbjuda en värdefull vägledning för denna verksamhet.

I motion nr 78 har nu föreslagits, att en liknande ekonomisk-geografisk undersökning borde företagas genom statsmakternas försorg. För att visa hur en dylik undersökning bör göras har man framlagt visst material rörande befolkningens och näringslivets utveckling inom Roslagen. Enligt vad Industriförbundet inhämtat ha motionärerna erhållit detta material från geografiska institutio-

nen vid Handelshögskolan i Stockholm. I själva verket är det här fråga om en del av *det material, som kommit till stånd på initiativ och bekostnad av Industriens utredningsinstitut samt de övriga ovannämnda organisationerna*. Industriförbundet kan icke underlåta att uttala sin förvåning över, att i motionen icke ens antytts, varifrån materialet härstammar. En statlig utredning av samma problem skulle innebära ett onödigt dubbelarbete. Inom den av organisationerna tillsatta kommitté, som följt utredningsarbetet vid den geografiska institutionen vid Handelshögskolan, har även dryftats att fullfölja utredningsarbetet genom mera djupgående studier. Dessa frågor ha emellertid ännu icke hunnit avgöras, enär färdigställandet av det grundläggande materialet blivit i hög grad försenat och man icke velat ta ställning till frågan om fortsatt utredning, förrän den första etappen blivit avslutad.

Industriförbundet, som hyser det största intresse för här berörda undersökningar, kan icke finna annat än att man i varje fall bör avvakta den pågående utredningens slutförande, innan ytterligare anslag för samma ändamål lämnas, vare sig av enskilda eller av staten. Avsikten med den grundläggande undersökningen har varit att ställa de vunna resultaten till förfogande för fortsatt bearbetning och mera inträngande studier antingen av enskilda eller av statliga organ. Industriorganisationerna ha för sin del för avsikt att på basis av bl. a. detta material göra en undersökning rörande industrisamhällets utveckling och rekrytering av arbetskraft.

Industriförbundet vill i detta sammanhang framföra ett förslag beträffande det fortsatta utredningsarbetet på detta område. Studier angående befolknings- och samhällsutvecklingen på olika områden bedrivs av en hel rad fristående organ. Bland sådana kunna nämnas, utom geografiska institutionen vid Handelshögskolan i Stockholm, motsvarande institutioner vid universiteten, Statens byggnads-lånebyrå, Svenska riksbanken samt de olika näringsorganisationernas utredningsinstitut. Vad som främst synes vara av behovet påkallat är att detta arbete i erforderlig utsträckning samordnas. För detta ändamål skulle kunna bildas ett sammanhållande organ, vari representanter ingingo för olika utredningsorgan. Inom ett sådant organ skulle överblick kunna vinnas över dels pågående arbeten, dels de anslagsbehov, som föreligger inom olika delar av detta forskningsområde, samt kunna uppdragas riktlinjer för det fortsatta arbetet.

I motionen nr 449 har föreslagits en utredning om samhällsplanering och samhällets behov att bestämma markens användning. I motiveringen har anförts, att bebyggelsen, även inom de stadsplanlagda områdena, ofta utvecklats på ett sätt, som icke fyller kravet på "rationell samhällsbildning". Beträffande industriens förhållanden anføres i motionen följande:

"Som exempel på planering, som i framtiden måste ske såväl i lokal, regional som nationell skala, kan nämnas industriens lokalisering. Ur samhällssynpunkt kan det t. ex. icke vara önskvärt, att en viss orts näringsliv utvecklats så ensidigt, att härav uppstå stor konjunkturkänslighet och s. k. arbetslöshetsöar. Det är vidare icke önskvärt, att en orts industrier ha ensidigt manlig eller kvinnlig arbetskraft, att befolkningen i oträngt mål koncentreras till de största tätorterna osv. För tillgodoseende av sådana synpunkter har samhället hittills gjort föga eller ingenting. I vissa fall ha kommuner tvärtom bidragit att ytterligare snedvridda utvecklingen genom att sinsemellan tävla om att erbjuda ett företag tomtmark i avsikt att locka till sig ett skatteobjekt. Det är ju ingalunda säkert, att den kommun, som gör det fetaste anbudet, ur nationell synpunkt är den lämpligaste platsen för företaget."

De synpunkter, som motionärerna anfört på industriens lokalisering, delas i huvudsak av Industriförbundet. Det är i och för sig icke önskvärt att en viss orts näringsliv utvecklas så ensidigt, att härav uppstå konjunkturkänslighet och arbetslöshetsöar. Det är vidare icke önskvärt att en orsts industrier ha ensidigt manlig eller ensidigt kvinnlig arbetskraft eller att befolkningen i onödan koncentreras till de största tätorterna. Industriförbundet delar också uppfattningen, att åtgärder böra vidtagas för att förhindra en i sådana avseenden ogynnsam utveckling av näringslivet. Industriförbundet vill emellertid framhålla ytterligare ett par synpunkter på detta problem.

För det första måste, om näringslivets effektivitet skall hållas på hög nivå, industriens lokalisering i främsta rummet påverkas av ekonomiska synpunkter. Sociala, befolkningspolitiska och andra synpunkter kunna därvid i varje fall icke vara avgörande. I stor utsträckning är industrien av tekniskt-ekonomiska skäl bunden vid en viss ort och en ditflyttning av andra industrier kanske icke ekonomisk.

För det andra måste uppmärksammas, att det ständigt sker en förnyelse inom industrien: företag grundläggas, andra falla bort, medan åter andra successivt utvecklas. Hela denna process är ett uttryck för företagsamheten inom befolkningen och för förändringar inom denna. Av många skäl har den som grundlägger ett mindre företag icke möjlighet att obehindrat välja platsen för sitt företag. Restriktioner i fråga om lokalisering skulle därför ofta komma att verka hämmande på företagsamheten. Med hänsyn till det nu anförda skulle det enligt Industriförbundets mening vara synnerligen olyckligt att utan verkligt tvingande skäl göra ingrepp i fråga om industriens lokalisering medelst statliga föreskrifter.

Industriförbundet vill emellertid vitsorda, att svårigheter stundom möta att få till stånd en ändamålsenlig planläggning av industrisamhällen. En av de vanligaste svårigheterna sammanhänger därmed att en oreglerad bebyggelse kommer till stånd utanför det stadsplanlagda området, vilken dels icke fyller moderns krav i fråga om planläggning och dels kan bli till hinder vid en fortsatt utveckling av industrisamhällena. För att komma till rätta med sådana problem synes det angeläget att stadsplanlagstiftningen moderniseras samt att stadsplaneringen utvidgas till att omfatta större regioner än hittills. Enligt vad Industriförbundet inhämtat, äro dessa problem föremål för behandling inom 1942 års stadsplaneutredning.

Industriens lokalisering i vårt land är, trots de påpekade svagheter, i stort sett synnerligen tillfredsställande. Ensidigt inriktade större industridistrikt förekomma endast som undantag. Industrien har vidare icke tenderat att hopa sig i de största centra. Ekonomiska överväganden ha lett till en även ur social synpunkt i stort sett gynnsam fördelning av industrien i icke alltför stora industrisamhällen. De korrektioner av den fria utvecklingen, som kunna behövas, torde i huvudsak kunna åstadkommas genom upplysning, rådgivning och propaganda. Med den brist på arbetskraft, som nu råder och som sannolikt kommer att råda även efter kriget, torde det exempelvis icke möta några större svårigheter att genom upplysning och rådgivning locka företagen till orter med överskott på manlig eller kvinnlig arbetskraft. Industriförbundet vill i detta sammanhang erinra om de ansträngningar, som gjorts av industrien i Norrland för att få till stånd en lämplig komplettering av tillverkningsprogrammet för att motväga nedgången i sågverksindustrien. I den mån statliga åtgärder bli nödvändiga, synes man i främsta rummet böra stimulera företagen till en viss lokalisering, exempelvis genom skattesänkningar på orter, där skatterna blivit alltför högt uppskru-

vade, genom förbättring av kommunikationer, krafttillgång m. m. Endast i rena undantagsfall böra tvång och förbud kunna ifrågakomma.

Dessa frågor torde emellertid i huvudsak kunna lösas, oberoende av de problem rörande äganderätten till marken eller dispositionsrätten till denna, som berörts av motionärerna. Industriförbundet får sålunda föreslå, att man avvaktar resultatet av den nu arbetande stadsplaneutredningen innan den utredning, som motionärerna föreslagit, eventuellt igångsättes.

I motionen nr 449 hemställas vidare om en utredning med uppgift att undersöka, vilka principer, som böra vara grundläggande för beskattning av jordvärdestegring. Denna fråga bör enligt motionärerna icke ses enbart såsom ett skatte-tekniskt spörsmål utan utredas i samband med frågan om samhällets markpolitik i sin helhet.

Såsom motionärerna erinra har frågan om värdestegringsskatt på senare tid behandlats bl. a. av 1941 års sakkunniga för värdestegringsskatt i ett under 1942 avgivet förslag. Mot detta riktades av både myndigheter och organisationer i avgivna yttranden en så nedgörande kritik, att förslaget sedermera icke föranlett någon åtgärd. Industriförbundet framhöll för sin del bl. a., att en förutsättning för att en taxering till värdestegringsskatt skulle giva ett någorlunda tillförlitligt resultat vore — särskilt då skatten första gången åsattes — ett stabilt penningvärde och att ur denna synpunkt tidpunkten för införande av en sådan beskattningsform vore den sämsta möjliga. Med den ovisshet, som kännetecknar penningvärdets utveckling under de närmaste åren, kan denna anmärkning med oförminskad styrka framställas mot tanken på att nu tillgripa denna skatteform. Att döma av motionärernas motivering för en värdestegringsskatt — ”värden som uppstå genom samhällets åtgärder och allmän samhällsutveckling, böra tillhöra samhället” — synas de ha åsyftat en värdestegringsskatt, som tillfaller kommunerna. I kommunalskatteberedningens betänkande I (1942) gives emellertid uttryck åt den uppfattningen, att därest en jordvärdestegringsskatt infördes, densamma icke borde förbehållas kommunerna.

Med hänsyn till vad nu anförts får Industriförbundet jämväl avstyrka den i motionen begärda utredningen om jordvärdestegringsskatt.

Med det ovan anförda anser sig Industriförbundet också ha tagit ställning till de problem, som beröras i motionerna nr 109 och 346.

Under hänvisning till det ovan anförda får Industriförbundet avstyrka bifall till de i de remitterade motionerna framställda yrkandena om utredning.

Stockholm den 11 april 1945.

Sveriges industriförbund

ERNST WEHTJE.

/ Gustaf Settergren.

SVENSKA STADSFÖRBUNDET

Motion nr 109.

För städerna och andra därmed jämförliga samhällen skulle det givetvis vara mycket tacknämligt, om all mark, som kan bli behövlig för deras fortsatta tillväxt, kunde i tid överföras i samhällets ägo, så att därigenom oskäligen värdestegring av marken kunde förhindras. Det har också blivit alltmera vanligt att städerna själva söka även på lång sikt göra markförvärv i detta syfte. Självfallet möter det dock stora svårigheter att i rätt tid förutse, vilka markområden som härvid böra ifrågakomma. För att fullt ut säkerställa sig i detta avseende skulle ett utvecklingskraftigt samhälle otvivelaktigt behöva göra mycket stora markförvärv, varav betydande delar dock skulle visa sig obehövligen för ändamålet. Under alla förhållanden måste sådana markförvärv bli ekonomiskt mycket betungande för det enskilda samhället. För dylika markförvärv på lång sikt är samhället också beroende av markägarens villighet att överhuvud fränhända sig marken. Det synes därför icke uteslutet, att åtgärder av ett eller annat slag skulle kunna vidtagas från statsmakternas sida för att underlätta ett sådant överförande av för samhällsbebyggelse erforderlig mark, som i förevarande motion avses. Styrelsen skulle fördenskull gärna se, att en utredning i motionens syfte komme till stånd.

Då motionärerna angivit, att marken borde överföras antingen i kommunal eller statlig ägo, vill styrelsen emellertid understryka, att ett statligt övertagande av marken naturligen skulle medföra avsedd verkan för det enskilda samhället endast under förutsättning att staten framdeles vid tomtupplåtelse icke gjorde anspråk på att få tillgodogöra sig värdestegring som om marken förblivit i enskild ägo. När det hittills gällt för städerna att för tomtexploatering förvärva kronojord eller ecklesiastisk jord, ha som bekant vederbörliga statliga myndigheter icke ansett sig böra avstå från denna värdestegring.

Stockholm den 29 mars 1945.

Svenska stadsförbundets styrelse
OSCAR LARSSON.

/Sisten Humble.

Bilaga 9.

Motion nr 449.

Frågan om "kontrollen av markens användning" och därmed sammanhängande spörsmål, som upptagits till behandling i förevarande motion, äro obestridligen av utomordentlig vikt och betydelse. Speciellt ur stadskommunal synpunkt ha givetvis dessa frågor synnerligt intresse. Obestridligt synes också vara, att samhällsutvecklingen alltmera ger anledning att gå till grunden med hithörande spörsmål och överväga, om deras lösning möjligen bör sökas efter principiellt

nya linjer. Styrelsen tror därför, att det skulle vara av värde, om en allsidig utredning i de avseenden, som angivits i motionens hemställan, kunde verkställas. En sådan utredning borde främst vara ägnad att såvitt möjligt klara ut de grundläggande problemställningarna på området för att vinna säkrare utgångspunkter för fortsatta överväganden i särskilda hänseenden. Utredningen synes därför snarast vara en samhällsvetenskaplig uppgift, vars resultat skulle tjäna som underlag för frågornas vidare behandling ur politiska synpunkter.

Självfallet betyder styrelsens tillstyrkan av en dylik utredning icke att styrelsen nu är beredd att utan vidare ansluta sig till vad motionärerna anfört i olika, i motionen berörda principfrågor. I viss mån synas dessa uttalanden innebära ett ställningstagande i förväg till spörsmål, som just genom den begärda utredningen borde klarläggas. Särskilt vill styrelsen framhålla, att man torde ha anledning tro, att en förutsättningslös utredning i dessa spörsmål snarast skulle ge vid handen att motionärerna överskattat behovet av vad de benämnt "samhällsplanering i nationell skala" för vårt lands vidkommande och genomförbarheten av en så ingående planering av detta slag, som motionärerna synas räkna med. Då i motionen åberopats engelska utredningar i omförmälda spörsmål, bör även erinras, att utgångspunkterna för dessa spörsmåls bedömning givetvis äro helt andra för det vida mera tätbebyggda England än för vårt land.

Det bör också beaktas, att specialutredningar i viktiga hithörande hänseenden redan pågå och kunna beräknas bli slutförda inom den närmaste tiden. Härmed avses utredningsuppgifter som anförtratts åt stadsplaneutredningen 1942, bostadssociala utredningen och befolkningsutredningen. Igångsättandet av en utredning med den vida omfattning, som nu åsyftas, bör icke i och för sig få utgöra något skäl att fördröja ställningstagandet till de förslag, som framkomma såsom resultat av dessa specialutredningar.

Stockholm den 29 mars 1945.

Svenska stadsförbundets styrelse

OSCAR LARSSON.

/Sjuxton Humble.

STOCKHOLMS STAD

Bilaga 10.

Sedan motionerna av nämnden överlämnats till fastighetskontoret, har kontoret i tvenne den 12 innevarande april dagtecknade tjänsteutlåtanden avgivit yttrande över desamma och får nämnden med överlämnande av ifrågavarande tjänsteutlåtanden såsom eget yttrande åberopa vad kontoret däri anfört.

Stockholm den 17 april 1945.

På fastighetsnämndens vägnar:

HARRY SANDBERG.

/Ivar Ahlgren.

Motion nr 109.

Frågan om överförande i samhällets ägo av för städernas bebyggelse nödvändig tomtmark är redan vad beträffar vidgad expropriationsrätt under utredning. Riksdagen har nämligen i anledning av nedan omnämnda motioner anhållit om utredning i denna fråga, och härefter har Kungl. Maj:t anmodat stadskollegiet i Stockholm att före den 15 maj 1945 avgiva yttrande huruvida och i vilken utsträckning yppats sådana svårigheter för samhället att förvärva mark för bostadsbebyggelse eller industriändamål, som berörts i utskottsutlåtande rörande likalydande motioner (I: 31 och II: 73), väckta vid 1944 års riksdag, ävensom huruvida behov av ändrade lagbestämmelser om kommunernas befogenheter i detta avseende visat sig föreligga. I utskottets utlåtande framhålles att främjande av en ändamålsenlig bostadsbebyggelse vore att anse såsom en betydelsefull kommunal angelägenhet, särskilt då fråga vore om tätbebyggda samhällen. Den kommunala verksamheten, som bedrivits på så sätt att mark inköpts och tillhandahållits för bostadsändamål, har emellertid ofta hindrats genom att markägare utan godtagbara skäl motsatt sig att mot rimlig ersättning avyttra för bostadsbebyggelse lämplig mark. Då han jämväl underlåter att själv exploatera området, syntes skäl tala för, att kommunerna borde ha rätt att påkalla tvångsförfarande gentemot markägaren. Utskottet hemställde, att riksdagen i anledning av motionerna måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en förutsättningslös utredning, huruvida ökade möjligheter borde tillerkännas kommuner att mot ägarnas vilja inlösa mark för bostadsbebyggelse och industriändamål, samt om framläggande för riksdagen av det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Den utredning, som föreslås i den nu ifrågavarande motionen (II: 109), blir enligt kontorets mening redan genom den ovan relaterade, redan igångsatta utredningen delvis genomförd. Den uppfattningen, att det ur bostadsförsörjningssynpunkt är fördelaktigt att tätorternas kommuner behärska marken i sin närhet, torde numera vara allmänt vedertagen. För dem, som i kommunalförvaltningen syssla med dessa frågor, framstår det som en angelägenhet av största vikt att möjligheterna till markförvärv för exploateringsändamål underlättas och åtgärder i detta syfte måste hälsas med tillfredsställelse. Hittills har man i huvudsak varit hänvisad till frivilliga uppgörelser om dylika markförvärv, och det är givet, att den enskilde markägaren härvid ofta har kunnat inhösta värdestegring som följd av att egendomen blivit erforderlig för stadens utveckling. Stockholms stad började emellertid redan år 1904 förvärva lantegendomar på ytterområdena och har därefter i ökad omfattning verkställt inköp av dylika. Några siffror beträffande förvärvad markareal må här anföras. Inom nuvarande jurisdiktionsgräns utgör stadens ytinnehåll 13 708 ha land. Härav belöpa 3 415 ha på inre staden och resten, 10 293 ha, på ytterområdena. Av de senare 10 293 ha har staden genom frivilliga köp förvärvat sammanlagt något mer än 6 600 ha mark eller omkring 64 %. Flera av de egendomar, som ingått i dessa markförvärv, lägo vid tidpunkten för köpet utanför stadens dåvarande jurisdiktionsgräns. Först genom inkorporeringen av Brännkyrka, Bromma och del av Nacka församlingar kommo de att

ligga innanför nuvarande jurisdiktionsgräns. Staden har jämväl förvärvat omkring 3 100 ha mark, som är belägen utanför men i närheten av denna senare jurisdiktionsgräns. Genom dessa markförvärv har staden å ytterområdena tillförsäkrat sig ett avgörande inflytande på tomtmarknaden, och vid markförsäljningar inom dessa ha såväl kronan som enskilda nödgats i stort sett anpassa sina markpriser efter de av staden tillämpade, som uttagas i form av tomträttsavgäld. Vad här sagts gäller däremot ej det inre stadsområdet, där endast en obetydlig del av marken äges av staden och där både kronan och enskilda ofta tillämpat en avsevärt högre prisnivå än staden.

De skäl, som åberopas för den nu ifrågasatta utredningen, äro emellertid icke desamma som lågo till grund för den redan igångsatta utredningen. Motionärerna synas nämligen främst syfta till att eliminera oskäligen tomvärdestegring eller rent av förhindra värdestegring och därmed spekulation i tomtmark. Den värdestegring å den oexploaterade marken, som kommer till stånd genom städernas utbyggnad, skulle, om staden ägde all mark, direkt och utan att beskattningssvägen måste tillgripas, tillfalla staden. Därest städerna förvärva all mark, som kan väntas bli föremål för exploatering inom rimlig tid, uppstår emellertid som första krav, att den färdiga tomtmarken ej försäljes utan upplåtes med tomträtt. Tomträttsinstitutet måste därför erhålla generell tillämpning. Efter en upplåtelseperiods slut skulle, om motionärernas önskemål helt skulle tillgodoses, någon avgäldshöjning ej ifrågakomma. I gällande tomträttskontrakt finnes emellertid möjlighet att vidtaga höjning och anpassning till det penningvärde, som kan gälla vid den nya upplåtelseperiodens början.

Erfarenheten har visat, att det låter sig göra att för stora områden fastställa och bibehålla ett visst konstant värde på tomträttsavgälden. Därest detta värde kapitaliseras efter vid olika tidpunkter gällande olika räntesatser, undgår markvärdet vissa, ehuru mindre betydande förändringar i båda riktningarna. Emellertid är detta relativt konstanta markvärde icke någon garanti för att avkastningsvärdet eller det med ledning härav beräknade byggnadsvärdet förblir konstant. Avkastningsvärdet å en byggnad, uppförd å tomträttsmark, kan nämligen under upplåtelse tiden undergå ganska betydande värdestegring, beroende på den allmänna prisutvecklingen eller på att byggnadens läge genom stadens tillväxt eller bättre kommunikationer blivit fördelaktigare. Det är sålunda uppenbart att även om tomtmarken behålles i stadens ägo och upplåtes med tomträtt, så är därmed icke helt vunnet motionärernas syfte att undvika höjning av hyrorna.

För att kommun skall kunna tillgodogöra sig den värdestegring, som uppkommer genom penningvärdets fall, har i Stockholm förutsatts, att tomträttsavgälderna jämväl under upplåtelse tiden skola bli föremål för reglering. En höjning av avgälden skulle tillföra kommunerna en del av sagda värdestegring men kompenserar knappast värdestegringar av andra orsaker.

Sammanfattningsvis vill kontoret ytterligare betona att hyresstegringen främst beror på att efterfrågan på lägenheter är stor och tillgången samtidigt är liten. Tomtmarkspriset inverkar ej i högre grad och även om det bibehålles konstant, förhindras härigenom ej hyresstegring. Icke desto mindre framstår det som ett klart kommunalt intresse att komma i besittning av exploateringsbar tomtmark, varigenom stadsplaneringen kan ordnas på ett tillfredsställande sätt och alla de svårigheter, som föreligga vid uppgörelse med enskilda för erhållande av luftig stadsplan, därigenom elimineras. Hur marköverförandet tekniskt skall ordnas är redan föremål för utredning, och något ytterligare förslag i den vägen synes icke påkallat. Det återstår sålunda att överväga om utredning skall verk-

ställas för belysande av de omständigheter, som verka höjande på lhyresnivån och därmed åstadkomma en värdestegring av byggnaderna.

Stockholm den 12 april 1945.

JARL BERG.

IVAR TENGVALL.

Bilaga 10 B.

Motionerna nr 135, 346 och 449.

Samtliga motioner förutsätta riksomfattande utredningar, vars resultat skulle föranleda vissa positiva åtgärder i samhällsreglerande syfte. Stockholm beröres härigenom endast indirekt, och alla åtgärder, som kunna komma att föreslås, få verkan endast på mycket lång sikt. Såsom framgår av vad som återgivits av motionerna täcka utredningsförslagen varandra helt eller delvis, varför under alla förhållanden endast en utredning bör företagas. I betraktande av den serie utredningar, som redan pågå, måste programmet anpassas efter dessa, och frågan är om icke resultatet av såväl 1942 års stadsplanutredning, bostadssociala utredningen och 1944 års utredning om vidgad rätt att exproprieras mark för bostads- och industriändamål först bör avvaktas, innan en ny utredning beslutas.

En utredning, som skulle täcka motionärernas förslag, skulle omfatta i sammandrag

1. befolknings- och näringsförhållanden i riket,
2. behovet av riksplanering,
3. markdisposition i tätorternas närhet,
4. åtgärder mot markvärdestegring vid exploatering.

Den första punkten torde ge svar på många frågor av allmänt intresse och möjligen bidra till att förklara Stockholms stora inflyttningsöverskott. Däremot synes det icke troligt att någon praktisk form för dirigerad av industri från en ort till en annan skall kunna genom utredningen härledas. Industriföretagen äro i de flesta fall knutna till råvaran, kraftkällan eller konsumtionsorten, och all omgruppering måste medföra ekonomiska konsekvenser av så vitt skilda slag att förslaget måste betraktas mer eller mindre som en utopi. En industri flyttar ej till annan ort med mindre påtagliga ekonomiska fördelar härmed vinnas. Den kan ej existera på en ort, där alla förutsättningar för löande fabrikation saknas, och det skulle föra för långt att jämväl med konstlade medel söka skapa förutsättningar för att industriföretaget skall bli löande ur ekonomisk synpunkt. Huvudsaken är enligt kontorets mening att bostadsplaneringen blir tillfredsställande ordnad.

Vad beträffar frågan om en riksplanering vill kontoret erinra om den regionplan för Stockholm med omnejd, som godkändes av stadsfullmäktige den 15 juni 1936. Denna plan ligger till grund för vägnätets utbyggande och har kanske däri sin mest bestående betydelse. Härutöver bli natursköna eller historiskt intressanta delar av landskapet undandragna bebyggelse, men i övrigt finner man att markens utnyttjande och ianspråktagande blir beroende av så många nya impulser och strömningar, att regionplanen endast tjänat som ett högst schematiskt under-

lag. När detta gäller för den del av riket, som kanske lättast kan överblickas och där mycken sakkunskap stått till buds vid planens uppgörande, får man intrycket att en plan för riket i sin helhet ännu så länge måste anses som ett teoretiskt önskemål.

Vad som däremot framstår som ett påtagligt behov är att mer ingående planer uppgöras för bebyggelsens utformning i tätorternas närhet. Att olämplig och för tidig exploatering av mark bör undvikas är uppenbart. Därest en utredning kan ange lämpliga metoder för kontroll och dirigerings av bebyggelse är densamma att förorda.

Vad slutligen beträffar frågan om markvärdestegring samt om markens överförande i kommuners eller statens ägo hänvisar kontoret till sitt yttrande över motionen II: 109. Härutöver må beträffande ett statens övertagande av marken, som förslagsställarna ansett vara att förorda, för Stockholms del framhållas, att djurgårdskommissionen, som svarat för statens markexploatering, sålt tomtmark till priser, som icke främjat stadens intresse att nedbringa markkostnaderna. Därest staten, i samband med att staden allmänt övergick till tomträttsupplåtelse, även tillämpat samma form, hade stora markområden kunnat bevaras i statlig ägo, och därjämte hade kanske prispolitiken blivit en helt annan. Av exemplet att döma hade det för Stockholms del icke varit förmånligt, om staten varit ägare till all exploateringsbar tomtmark.

De föreslagna utredningarna, vilka, om de böra verkställas, under alla förhållanden torde kunna sammanslås till en, ha endast periferisk betydelse för Stockholm med undantag av frågan om industriens placering.

Det är mångskiftande och vittsyftande problem, som motionärerna beröra, och på den tid, som stått till förfogande, har kontoret icke kunnat verkställa mer ingående undersökningar rörande möjligheterna att av en utredning erhålla praktiskt genomförbara förslag till deras lösande. Det kan ifrågasättas, om det verkligen är av behovet påkallat att binda utvecklingen på sätt, som antydes. Vårt land kan ej jämföras med England, som är tätt befolkat och delvis härjat av kriget. Där gjorda utredningar äro intressanta studieobjekt, och därest de föreslagna åtgärderna komma till utförande, böra vi studera verkningarna för att därav draga lärdom och vinna erfarenhet på vad sätt och i vad mån det landets utveckling främjats.

Stockholm den 12 april 1945.

JARL BERG.

IVAR TENGVALL.

Bilaga 11.

KUNGL. LANTMÄTERISTYRELSEN

Motion nr 135.

För lantmäteristyrelsen, som har överinseendet av fastighetsbildningsväsendet i riket, står närmast till hands att yttra sig om fastighetsindelningens betydelse för de förhållanden som beröras i motionen. En ökad rationalisering och

effektivisering av det svenska jordbruket torde få anses oundgängligt nödig. Det kräves en jordbrukspolitik, som för vårt lands jordbruk, bedrivet efter rationella metoder, möjliggör full lönsamhet. Grunden härför måste vara, att brukningsenheterna göras ekonomiskt bärkraftiga. I denna del är den nuvarande fastighetsindelningen mångenstädes i landet långt ifrån lycklig. Under en avsevärd tidrymd före och efter senaste sekelskiftet, då hemmansklyvningar, ägostyckningar och jordavsöndringar fingo ske fritt, och därvid möjligheter saknades att utöva nämnvärd kontroll, bildades i stor utsträckning olämpliga fastigheter; tätbebyggelse har ej sällan tillkommit slumpvis eller ledd av tillfälliga privatintressen på ett ur framförallt jordbrukets synpunkt förkastligt sätt, där anordningar för bland annat vägars och ledningars framdragande m. m. lämna mycket övrigt att önska. Berörda förhållanden äro emellertid redan föremål för av statsmakterna påkallade utredningar. Sålunda har 1942 års jordbrukskommitté att närmare klargöra både vilken betydelse, som bör inläggas i kravet på att jordbruket skall vara bedrivet efter rationella metoder, och hur önskemålet om full lönsamhet skall uppfattas vid en avvägning mellan de intressen, som företrädas av olika näringsgrenar och olika befolkningsgrupper. Till kommitténs arbetsuppgifter torde även höra att utreda frågan om åtgärder för åstadkommande av ekonomiskt bärkraftiga jordbruk. Kommittén beräknar att kunna framlägga ett principbetänkande i nu berörda frågor under första halvåret 1945. Vidare ha fastighetsbildningssakkunniga hösten 1944 avgivit förslag om lagbestämmelser, avsedda att förhindra en försämring av den nuvarande fastighetsindelningen, samt angående den jordpolitiska kontrollen vid fastighetsbildning. Samma sakkunniga äro nu sysselsatta med utredningar rörande omskiftesinstitutet.

I detta sammanhang torde jämväl kunna erinras om den av 1944 års riksdag i skrivelse nr 357 begärda utredningen enligt i vissa motioner angivna riktlinjer rörande en sådan rationalisering av jordbruksföretagen, att deras drift göres ekonomiskt bärkraftig.

Likaledes torde den försöksverksamhet för åstadkommande av bättre fastighetsarrondering i Norrland jämte bygdeinventering, som är avsedd att komma till stånd (prop. nr 50: 1945), vara i sammanhanget att beakta.

Det betänkande angående byggnads- och planväsendets ordnande, som inom de närmaste månaderna kommer att avges av stadsplaneutredningen 1942, torde jämväl beröra förhållanden, som avses i motionen.

Med hänsyn till vad sålunda anförts om pågående eller ifrågasatta utredningar angående fastighetsindelningen och vad därmed har samband, håller lantmäteristyrelsen före att någon ytterligare utredning i dessa delar ej är påkallad.

Vad därefter beträffar motionen II: 449 (likalydande med I: 290), varöver lantmäteristyrelsen den 12 innevarande månad till riksdagens första kammars andra tillfälliga utskott avgivit infordrat yttrande, här i avskrift bilagt, samt motionen II: 346, åberopar styrelsen detta yttrande och håller alltså före, att de begärda utredningarna icke böra nu igångsättas.

Stockholm den 28 mars 1945.

HARALD MALMBERG.

AXEL SANDBERG.

Motionerna nr 346 och 449.

Vad i motionen anförts om otidsenligheten och brister i gällande bestämmelser inom de lagstiftningskomplex varom är fråga är i många fall berättigat. Emellertid äro viktiga avsnitt av spörsmålen redan föremål för utredning genom sakkunniga eller för överväganden hos Kungl. Maj:t.

Sålunda har stadsplaneutredningen 1942 i uppdrag att verkställa utredning av frågan om regionsplanelagstiftning samt en översyn av gällande lagstiftning om byggnadsverksamheten såväl i stad som å landet jämte vad därmed äger samband. Stadsplaneutredningens uppdrag är alltså synnerligen omfattande. Dessamma avser jämväl utom annat frågorna om bebyggelse utmed allmänna vägar samt rätt till utfart till sådana vägar. Stadsplaneutredningen läser komma att avge slutbetänkande under första halvåret 1945. Det torde kunna förväntas att utredningens undersökningar och förslag komma att avse åtskilliga av de i motionen upptagna spörsmålen.

Bostadssociala utredningens återstående uppgifter torde avse dels frågan om sanering av det undermåliga bostadsbeståndet i stadssamhällena i dess samband med sociala och ekonomiska samt stadsplane- och byggnadstekniska frågor, dels ock det därmed sammanhängande spörsmålet om åtgärder för åstadkommande av en planmässig bostadspolitik på längre sikt. I dessa frågor, som delvis torde ha samband med stadsplaneutredningens arbete, läser enligt uppgift bostadssociala utredningen komma att avge slutligt betänkande under den närmaste tiden av år 1945.

Uppenbart samband med motionens syften torde vidare de frågor ha, uti vilka utredningar pågå genom 1944 års kommitté för kommunal samverkan samt i viss mån även kommunindelningsskommittén. Den sistnämnda kommittén väntas ha slutfört sitt uppdrag under första halvåret 1945. I sammanhanget torde jämväl kunna nämnas de frågor om minskande av svårigheter för stadsplans genomförande genom lättnader i fråga om villkoren för sammanläggning samt förvärv av samfällad mark m. m., med vilka lagberedningen och fastighetsbildningssakkunniga syssla. Ävenledes torde kunna hänvisas till det principbetänkande, som 1942 års jordbrukskommitté enligt uppgift kommer att avlämna under första halvåret 1945. Fastighetsbildningssakkunniga ha redan i sitt betänkande år 1944 berört frågan om skydd för jordbruks exploatering i bostadsfastigheter, när detta icke kräves av ett allmänt intresse.

Bland ifrågasatta utredningar bör särskilt nämnas den av 1944 års riksdag begärda förutsättningslösa utredningen, huruvida ökade möjligheter böra tillerkännas kommun att mot ägares vilja inlösa mark för bostadsbebyggelse och industriändamål. Från flera håll föreligga dessutom krav på översyn av gällande expropriationslag även i andra avseenden än de i nyssnämnda riksdagsskrivelse angivna men med betydelse för motionens syfte.

Bland redan verkställda utredningar som ännu icke föranlett lagstiftning torde kunna nämnas fritidsutredningens förslag av 1938 angående reglering av strandbebyggelsen och år 1940 angående inrättande av fritidsreservat samt särskilda sakkunnigas år 1942 avgivna betänkande med förslag till förordning om värdestegringskatt å fastighet.

Av det anförda torde framgå, att betydande delar av de i motionen berörda problemkomplexen på skilda håll äro föremål för utredningar och överväganden. Vid sådant förhållande har lantmäteristyrelsen funnit sig icke böra närmare ingå i yttrande rörande spörsmålen. Med allt beaktande av motionens innehåll och omfattande syfte håller styrelsen av samma skäl före, att den begärda utredningen icke nu bör igångsättas.

Stockholm den 12 mars 1945.

HARALD MALMBERG.

T. ÅGREN.

Bilaga 13.

SVENSKA LANDSTINGSFÖRBUNDET

Motion nr 135.

Det i motionen berörda spörsmålet är även enligt styrelsens mening av betydelse ur skilda synpunkter. En bättre kartläggning av landets olika delar med hänsyn till befolknings- och näringsförhållanden m. m. skulle otvivelaktigt skapa bättre förutsättningar att komma till rätta med förefintliga brister och missförhållanden. Styrelsen vill sålunda tillstyrka, att den föreslagna utredningen kommer till stånd.

Liksom motionärerna är styrelsen av den uppfattningen, att förevarande undersökningar lämpligen kunna utföras av vissa studerande vid universitet och högskolor. Med hänsyn till att dessa undersökningar sannolikt måste utsträckas under relativt lång tid, synes det emellertid knappast lämpligt att, såsom i motionerna föreslås, kommissionen för efterkrigsplanering får ledningen av dessa undersökningar, utan denna torde böra anförtros ett organ av mera permanent karaktär.

Stockholm den 7 mars 1945.

För Svenska landstingsförbundets styrelse:

ERIK FAST.

/Ivar Dahlgren.

LANDSORGANISATIONEN I SVERIGE

Bilaga 14.

Motionerna nr 135, 346 och 449.

Såsom i dessa motioner framhållits är det angeläget att få till stånd en planering av den ekonomiska utvecklingen utifrån regionala synpunkter. Exempelvis

en alltför ensidig inriktning av näringslivet i en viss trakt bör såvitt möjligt förebyggas, något som ofta kan kräva särskilda insatser från samhällets sida. Det är också angeläget att dessa insatser göras relativt snabbt, medan ännu befolkningsförhållandena i landet tillåter en allmän expansion av näringslivet. Att genomföra regionala förskjutningar inom en befolkning, som är stillastående eller på tillbakagång, måste komma att bli betydligt svårare.

Ett gammalt önskemål är att finna praktiska metoder för jordvärdestegringens indragande till samhället. De linjer som i anslutning till engelska utredningar föreslagits i motionen 449 av hr Torsten Nilsson m. fl. synas värda allt beaktande. Tomtexploateringsrättens indragande till samhället torde dessutom vara nödvändigt för att möjliggöra en bostadspolitik, som baserats på en sund stads- och regionsplanering. Denna måste i sin tur anknytas till industriens lokalisering och de samhällsintressen, som där finnas att bevaka, samt därmed även till frågorna om industrigrenarnas struktur och effektivitet.

Då samhället skall taga upp alla dessa med varandra sammanhängande frågor till lösning, eller åtminstone påverka utvecklingen i önskvärd riktning, måste ett eller flera permanenta planerings- och verkställighetsorgan bli nödvändiga. För att ge dessa en lämplig organisation och fastställa riktlinjerna för deras arbete erfordras givetvis förberedande utredningar. Landsorganisationen får alltså i stort sett tillstyrka de i motionerna framförda förslagen i denna riktning.

Stockholm den 26 mars 1945.

Landsorganisationen i Sverige:

AUG. LINDBERG.

/Gösta Rehn.

Bilaga 15.

RIKSFÖRBUNDET LANDSBYGDENS FOLK

Motion nr 135.

Förbundet finner den verkställda utredningen från Roslagen mycket intressant och belysande. Utvecklingen kan alls inte betecknas som lycklig, varför en närmare utredning synes befogad för att få fastställd de verkliga förhållandena inom olika landsdelar. Förbundet har närmast beaktat de förhållanden, som beröra jordbruket och landsbygden. Ser man på förhållanden här, synes en utredning motiverad för att få ett underlag vid bedömandet av jordbrukets rationalisering. Det bör då även kunna klarläggas om rådande arrendeförhållanden haft andel i att utvecklingen gått i den riktning, som undersökningen från Roslagen utvisar.

Förbundet anser emellertid att en undersökning genom enbart teoretiker ej kan ge den utförliga bild av verkliga förhållandet, som skulle kunna bli fallet om undersökningen stöde under överinseende av i praktiska frågor väl insatta män och institutioner. Av denna anledning anser förbundet att Hushållningssällskapen böra vara väl skickade att ha överinseende över eventuella undersökningar beträffande jordbruket. I arbetet för uppgifters insamlande m. m. kunde ju där-

för mycket väl användas studerande vid högskolorna. Då förbundet anser att bedömandet av de industriella förutsättningarna inom olika områden ligger utanför förbundets uppgift att fatta ståndpunkt uti, vill förbundet avstå att yttra sig över denna del av motionärernas förslag beträffande utredning.

Bilaga 16.

Motionerna nr 346 och 449.

Motionerna nr 346 och 44 i andra kammaren syfta båda till önskvärdheten av en statlig utredning rörande möjligheterna för staten att dels kunna dirigera kommunernas utveckling och dels få ett fast grepp på jordvärdestegringen.

Motionärerna i motion nr 346 prestera praktiskt taget ingen motivering för sina yrkanden under det att motionärerna i motion nr 449 framföra en motivering, som endast berör vissa mindre avsnitt av deras yrkanden. Efter en del teoretiska spekulationer om vad stadsplaneutredningen av 1942 kan komma till citeras "Utredning angående saneringsfrågan i Göteborg" och anföres därvid, att saneringen av två av de äldsta kåkdistriktet i Göteborg skulle medföra en nettokostnad för staden av minst 9 miljoner kronor, även vid för staden gynnsamma inlösningsförutsättningar. Detta belopp förefaller dock icke så stort med hänsyn till de relativt stora områden det gäller. Det anförda exemplet bör ej heller ses fristående. Man måste beakta, att de flesta städer och däribland Göteborg i god tid köpa jord för nyexploatering och kunna därigenom senare skörda vinsten av den väsentliga delen av jordvärdestegringen.

Typiskt för inställningen inom vissa kretsar till dessa problem är, att man förutsätter en försäljning av de reglerade tomterna "till maximala tomtpriser". Detta uttalande ger förbundet anledning framhålla, att en av de starkt bidragande orsakerna till bostadsfördyringen i städerna är den tomtförsäljningspolitik, som bedrivits av stat och kommun. Statens organ och kommunerna ha handlat "som affärsdrivande verk", när det gällt tomtförsäljning och på så sätt delvis borttagit effekten av de bostadssubventionerande åtgärder, man ur social synpunkt ansett sig ha anledning vidtaga.

Det icke fullt tillfredsställande tillstånd, som för närvarande råder i städer och annan tätbebyggelse, torde även ur andra synpunkter delvis vara beroende på tidigare missgrepp från statens och kommunernas sida. Det är då icke motiverat, att man vid botandet av dessa missgrepp skall lägga en tvångströja även över landsbygden, som redan fått lida åtskilligt av tätbebyggelsens expansionslust. Motionärerna ha för att stödja sina syftemål åberopat en engelsk utredning, den s. k. Uthwatt-planen. Det är emellertid att märka, att ett av huvuddirektiven för denna utredning var att *föreslå åtgärder, som motverka en osund och överdriven tillväxt av städerna*. Åberopandet av denna utredning är anmärkningsvärt ur den synpunkten, att den engelska utredningen förordar statens äganderätt till jord intill städerna och att exploitören, vare sig det gäller bostadsbebyggelse eller industri, skall stå som arrendator. Man kan icke uppfatta detta på annat sätt än som om motionärerna syfta till ett första steg mot upphävandet av äganderätten till jord.

Motionärerna ifrågasätta om 1941 års sakkunniga för värdestegringskatt med sitt förslag skola kunna åstadkomma en beskärning av värdestegringen. Det

torde dock vara väl tidigt att redan nu göra ett sådant antagande. Vidare anmärka de på att även kommunerna få betala jordvärdestegringskatt till staten. Man får väl emellertid förutsätta, att staten kommer att åtminstone delvis med dessa pengar bistå kommunerna i deras större saneringsfrågor.

Man måste konstatera, att skall en ny utredning åstadkomma något utöver vad de nu pågående eller avslutade, men ej prövade utredningarna kommit till, måste det utmyнна dels i väsentlig inskränkning i nuvarande kommunala självbestämmanderätt och dels i en beskärning av äganderätten till jord. Bara en sådan sak som att industriernas placering skall bli föremål för en central reglering innebär att bestämmanderätten över en kommuns utveckling glider över till ett statligt organ. Denna fråga måste anses betänkelig även ur en annan synpunkt. Det finns redan nu industriellt betonade företag av sådan storlek och social inställning, att de med all sannolikhet vid bedömning av frågan om industriplacering kunna skaffa sig en prioriterad ställning i förhållande till sina konkurrenter, något som, även om det endast är skenbart, måste hämma industriell utveckling.

En utredning är visserligen bara en utredning, som ej behöver föranleda konkreta beslut, men den bör dock syfta till något mål av önskvärd art. Föreliggande motioner kunna knappast anses i tillräcklig grad fylla dessa krav, om man därvid räknar med områden, liggande utanför stadsplaneutredningen 1942, 1941 års utredning rörande värdestegringskatt samt den av 1944 års riksdag begärda utredningen angående kommunernas rätt till expropriation av mark för bostäder och industriändamål samt om man förutsätter, att Kungl. Maj:t verkställer behövliga sammanjämkningar, innan propositioner framläggas i dessa ärenden.

Med anledning av det ovan anförda föreslår därför Riksförbundet Landsbygdens Folk, att utskottet måtte förorda att motionerna i andra kammaren nr 346 och 449 för närvarande icke föranleda några riksdagens åtgärder.

Bilaga 17.

LÄNSSTYRELSEN I STOCKHOLMS LÄN

Motion nr 135.

Även om motionärerna syfta till en utredning angående befolknings- och näringsförhållandena inom olika delar av Sverige, är det dock närmast förhållandena inom Roslagen, varmed motionärerna förstå norra delen av Stockholms län och angränsande områden av Uppsala län, som legat till grund för deras framställning i ämnet.

Såsom motionärerna framhålla, har den totala befolkningssiffran i Roslagen under en följd av år oavbrutet nedgått. Denna nedgång hänförs sig huvudsakligen till landsbygden, men även för tätorterna synes numera en tillbakagång eller i varje fall en stagnation ha inträtt. Helt naturligt äro dessa företeelser ägnade att framkalla starka bekymmer för den framtida utvecklingen. Någon allmängiltig orsak till desamma kan ej fastställas. Förmodligen bero de på ett flertal olika, sins emellan samverkande ogynnsamma faktorer. Motionärerna ha pekat på en del omständigheter, som i dylikt hänseende kunna tänkas ha inverkat. Vad därvidlag anförts torde i huvudsak vara riktigt.

Beträffande jordbruket, som för stora delar av Roslagen är den mest betydelsefulla näringen, må framhållas, att särskilt kustområdena flestades utgöras av s. k. skärgårdsjord, dvs. väsentligt söndersplittrade åkerskiften, vilka ur brukningssynpunkt äro mindre värdefulla än den i regel mera samlade inlandsjorden. Därjämte äro de klimatiska förhållandena inom vissa områden av Roslagen mindre gynnsamma för jordbruket. Nu anmärkta omständigheter måste givetvis, där de äro för handen, inverka förminskande på jordbrukets lönsamhet. Huruvida och i vad mån jämväl det av motionärerna påpekade förhållandet, att jorden i Roslagen i stor utsträckning tillhör bolag och enskilda storgods, verkat hämmande på jordbruksnäringens utveckling därstädes, vågar länsstyrelsen för närvarande ej uttala sig om.

Vidkommande fisket håller länsstyrelsen icke för osannolikt, att detsamma i någon mån skulle kunna utvecklas och göras mera lönande, därest den skärgårdsbefolkning, som ägnar sig åt detsamma, ginge in för att i större utsträckning än hittills bedriva jämväl utomskärsfiske. Härför erfordras emellertid annan utrustning, än vad denna befolkning i allmänhet besitter, liksom även skolning i utomskärsfiskets bedrivande. Tack vare en särskild för ändamålet inrättad donationsfond (Carl Smitts fond) ha under senaste tiden åtgärder i begränsad omfattning kunnat vidtagas i syfte att stimulera till en utveckling i angivna riktning, men några mera påtagliga resultat därav torde ännu icke kunna påvisas.

För vissa delar av Roslagen ha svåra konsekvenser uppkommit på grund av nedläggandet av eller inskränkningarna i den bruksdrift, som där av ålder bedrivits. Erinras må härvidlag om de bekymmersamma förhållanden, som på sin tid inträdde i samband med Gimo—Österby bruks försäljning till Korsnäsbolaget. De driftsförändringar, vartill sagda försäljning ledde, medförde, att en ganska stor befolkningsgrupp plötsligt såg sig hänvisad att söka sin utkomst inom nya verksamhetsområden. I en del fall torde de, som funno sig ställda inför denna nödvändighet, ha bortflyttat till helt andra landsdelar. Upprepade försök gjordes att lätta den uppkomna krissituationen genom att intressera industriella företagare att förlägga sin verksamhet till de trakter, där följderna av driftsförändringarna gjorde sig gällande. Beklagligtvis gävo dessa försök endast negativa resultat, oaktat statssubvention till företagen ställdes i utsikt.

Givetvis är det ej berättigt att av de nedslående erfarenheter, som vunnos av de lokalt begränsade undersökningarna i nyss relaterade fall, draga några allmänna slutsatser angående betingelserna för en industriell utveckling inom Roslagen. Utan att nu kunna ingå på frågan om förhandenvaron av härför erforderliga betingelser i övrigt, vill länsstyrelsen, i anslutning till vad motionärerna anført rörande Roslagens kommunikationer, peka på den begränsning i utvecklingsmöjligheterna, som ligger däri, att det smalspåriga järnvägsnätet icke utan fördyrande frakter och omlastningskostnader möjliggör transporter till och från de delar av riket, som betjänas av bredspårigt järnvägsnät. Uppmärksammas bör även, att stora delar av Roslagen äro helt i avsaknad av järnväg. Det säger sig självt, att dylika kommunikationsförhållanden icke inbjuda till förläggande till Roslagen av någon av järnvägstransporter beroende storindustri, även om förutsättningar därför eljest skulle förefinnas. Annorlunda kan det måhända ställa sig i fråga om småindustri och hantverk, ehuru väl förbättringar i kommunikationshänseende givetvis skulle vara av betydese jämväl för en önskvärd utveckling av dessa näringsfång.

Då motionärerna nu påyrka en utredning i och för klarläggande av det problemkomplex, som rör närings- och befolkningsförhållandena i Roslagen, vill

länsstyrelsen gärna tillstyrka, att en sådan utredning kommer till stånd. Självfallet har länsstyrelsen icke heller något att erinra emot, att utredningen utsträcker att omfatta jämväl andra landsdelar, där utvecklingen gått i ogynnsam riktning.

Stockholm å landskansliet den 28 mars 1945.

KARL LEVINSON.

ERIK ÅMAN.

Bilaga 18.

STOCKHOLMS LÄNS LANDSTING

Motion nr 135.

Motionärerna ha ansett starka skäl föreligga för att genom statens försorg en utredning bör verkställas om de ekonomiska betingelserna avseende i första hand befolknings- och näringsförhållanden inom olika delar av Sverige. Motionärerna ha sökt och funnit sina motiv till detta förslag uti en på många synpunkter rik undersökning av befolknings- och näringsförhållandena inom delar av norra Stockholms län och angränsande områden av Uppsala län — av motionärerna benämnt Roslagen — och kommer förvaltningsutskottets yttrande av naturliga skäl att närmast röra sig om förhållandena inom motionärernas undersökningsområden och därvid främst omfatta de frågor, som falla inom landstingets verksamhet.

De sjunkande befolkningssiffrorna i landsbygdskommunerna är en känd och ofta avhandlad företeelse, vars orsaker torde kunna hänföras till alla områden av mänsklig, andlig och materiell verksamhet.

Ett oavbrutet fortskridande av landsbygdens avfolkning måste te sig såsom en oroande riksfråga, och utskottet skulle därför med tillfredsställelse se ett försök till klarläggande av dess orsaker, vilket ju är en nödvändig grund för förslag till och genomförandet av positiva åtgärder.

Länet och landstingsområdet är av rikshuvudstaden delat i två geografiskt skilda delar och röner på snart sagt alla områden inverkan av storstaden. Givet är att motsättningarna mellan stad och landsbygd med särskild skärpa framträda i ett län som Stockholms län, men i stort sett torde landsbygdens befolkningsförhållanden framkalla problem överallt i landet.

Landstingens huvudsakliga verksamhet numera omfattar uppgifter inom hälso- och sjukvårdsområden.

Befolkningsutvecklingen i Stockholms läns landstingsområde har för landstingsförvaltningen medfört avsevärda svårigheter vid planläggningen och handhavandet av sagda uppgifter. Tätorter med oavbrutet fortgående befolkningstillväxt ligga i huvudstadens omedelbara närhet medan Roslagen i övrigt och Stockholms skärgård i synnerhet visar stadig tillbakagång i befolkningshänseende.

Förvaltningsutskottet kan i detta yttrande endast antydningssvis ingå på dessa landstingets uppgifter och svårigheter.

Den slutna kroppssjukvården å lasarett, sanatorier, hem för kroniskt sjuka m. m. kan av medicinska, ekonomiska och administrativa skäl icke decentraliseras under vissa gränser. Lasarett i glesort kan av samma skäl icke utbyggas med specialavdelningar i den utsträckning, som eljest ur sjukvårdssynpunkt vore önskvärdt.

Utvecklingen har alltså här liksom i allmänhet i Sverige för övrigt blivit den att i länets största befolkningscentra framvuxit ett centrallasarett med specialavdelningar för olika sjukdomsformer medan övriga lasarett antingen förblivit s. k. odelade lasarett eller på sin höjd delats på en kirurgisk, en medicinsk och en röntgenavdelning. Givet är att stora befolkningsgrupper i länets perifera delar därigenom intaga en ogynnsam ställning gent emot befolkningen i länets centrala delar.

Handhavandet av hälsovården, som omfattar folktandvård, förebyggande mödra- och barnavård, distrikts- och dispensärvård bereder landstinget stora svårigheter i den glesbefolkade landsbygden. Medan hälsovården i tätorterna relativt lätt kan ordnas och ändras beträffande gränser och arbetsuppgifter för läkare och sköterskor allt efter befolkningens tillväxt har det visat sig förenat med stora svårigheter att på ett effektivt och rationellt sätt ordna dylik vård å landsbygden vare sig man ser det ur allmänhetens eller landstingets synpunkt. Svårigheten att erhålla och behålla befattningshavare samt kommunikationerna äro här de största problemen.

För landstingsförvaltningen är det en angelägenhet av första ordningen att befolkningsutvecklingen får en ny inriktning så att den sedan årtionden pågående utflyttningen från landskommunerna bringas att avstanna och i stället, genom tillvaratagande av landsbygdens alla försörjningsmöjligheter, ersättes av en befolkningstillväxt naturligt anpassad till varje ords speciella förhållanden.

För landstingets förvaltningar är det av största vikt att landstingets uppgifter, främst den sociala omvårdnaden, må kunna planläggas på lång sikt på basis å erfarenhet och sannolika framtida förhållanden. *Frågan om inkorporering* av landstingets områden med städer utanför landstingen är därför en för landstingen mycket oroande företeelse. Landstingen, som hava ansvar av synnerlig räckvidd särskilt för landsbygdens ekonomiska och sociala liv, måste allvarligt motsätta sig att på för landstingen obekanta tidpunkter delar av landstingen — i de flesta fall ur skattesympunkt de mest värdefulla — lösryckas och införlivas med storstäderna. Andra former än inkorporeringar måste tillskapas för att tillgodose både storstädernas och landstingens och därmed landsbygdens berättigade intressen.

Den föreslagna utredningen av de ekonomiskt-geografiska betingelserna avseende i första hand befolknings- och näringsförhållandena inom olika delar av riket kommer utan tvivel att få ägna stor uppmärksamhet åt *kommunikationsfrågor*. Snabba, billiga och täta kommunikationer äro i vår tid grundbetingelser för en ords ekonomiska och sociala bestånd och tillväxt. Vad Roslagens fastlandsdel beträffar äro kommunikationerna icke tillfredsställande. Elektrifieringen av bandelen Stockholm—Norrhälje är ett första steg mot bättre förhållanden, men ännu mera måste i kommunikationshänseende göras för norra länsdelen.

Så sakna t. ex. städerna Östhammar och Öregrund järnvägsförbindelse. Busstrafiken, som varit av revolutionerande betydelse för den rena landsbygden, bör än vidare utbyggas. Ur det allmännas synpunkt bör en koncession för buss trafik förbindas med skyldigheter att trafikera andra delar av landsbygden med glesare bebyggelse.

Landstingets förvaltningsutskott har mångårig och ingående erfarenhet av vilken stor roll kommunikationerna spela för t. ex. Stockholms skärgård och huru synnerligen invecklat detta problem är för sagda länsdel. Förvaltningsutskottet är av den bestämda uppfattningen att kommunikationerna för en landsbygdsdel med den geografiska struktur som Stockholms skärgård uppvisar icke kan nöjaktigt lösas utan statligt ingripande. Likaväl som staten genom sina vägförvaltningar bygger broar eller driver färjor över sund och floder likaväl bör staten där större vatten mellan fastland och ö eller ögrupper förhindrar brobyggnad eller färjtrafik i vanlig mening påtaga sig uppgiften att med större båtar eller passbåtar knyta en ö eller en ögrupp till fastlandet. Förvaltningsutskottet håller därtill före att ångbåtstrafik genom privata företag måste — i likhet med busstrafiken — vara förenad med koncession så att icke trafik helt eller delvis nedlägges under tid av året med mindre lönande trafik.

Beträffande försörjningsmöjligheterna på landsbygden synes det utskottet angeläget att en blivande utredning upptager den ur ekonomisk och social synpunkt betydelsefulla frågan om möjligheten och förutsättningarna för industriell och hantverksmässig *verksamhet i hemmen*. Det torde nämligen förhålla sig så att inom vissa storindustrier visst detaljarbete inte behöver vara bundet till arbetsplats inom fabriken eller verkstaden utan kan utföras å annan plats. I många fall torde frågan vara en transport- och organisationsfråga.

I detta sammanhang bör icke hemslöjden förglömmas och de möjligheter till självhjälp och biförtjänster, som en centralt verkande hemslöjdsorganisation kan erbjuda.

Förvaltningsutskottet kan i detta yttrande icke förbigå att omnämna bostadsfrågan på landsbygden och betydelsen av billiga och sunda bostäder med ordnade vatten- och avloppsförhållanden.

Med hänvisning till vad som ovan anförts får Stockholms läns landstings förvaltningsutskott livligt tillstyrka den i motionen föreslagna utredningen.

Stockholm den 26 mars 1945.

Stockholms läns landstings förvaltningsutskott.

CARL A. ANDERSON.

/ A. Piscator.

STOCKHOLMS HANDELSKAMMARE

Bilaga 19.

Motionerna II: 109, 346 och 449.

Gemensamt för alla tre motionerna är, att motionärerna — låt vara från olika utgångspunkter — giva uttryck åt den uppfattningen, att tomtmark bör överföras i samhällelig ägo för att därefter upplåtas åt enskilda allenast med tomträtt. Mest långtgående i detta hänseende är motionen nr 346, i vilken förfäktas att staten skall övertaga all tomtmark, som är "erforderlig för att bereda

anläggningsmöjligheter för industri- och bostadsbyggnader i de områden, där samhällsintressena kräva att de förläggas". I anslutning därtill föreslås en utredning om inrättande av ett statligt organ för handhavande av frågor rörande sådan tomtmarks utnyttjande. I motionen nr 109 lämnas öppet, huruvida jorden bör överföras i statens eller i kommunernas ägo. Däremot begränsas frågan till att gälla tomtmark i stad. I motionen nr 449 göres intet bestämt yrkande i frågan, men med hänsyn till det stora utrymme som ägnats den engelska s. k. Uthwatt-rapportens förslag i dessa delar, torde man få antaga, att motionärerna närmast syfta till kommunalisering av tomtmarken.

Som skäl för de sålunda ifrågasatta kraftiga ingripandena i den privata äganderätten göres gällande, bl. a., att den markvärdestegring, som uppstår å tomtmark, bör komma samhället i dess helhet till godo och icke den enskilde markägaren, i all synnerhet som värdestegringen i allmänhet icke har sin grund i någon åtgärd från dennes sida. Vidare framhålles, att på många håll tomtmarkens bebyggelse skett och alltjämt sker utan tillräcklig planmässighet, till ekonomiskt förfång såväl för individen som för samhället. Beträffande industriens lokalisering betonas särskilt, att den bristande planmässigheten medfört, att vissa orter kommit att få ett alltför ensidigt näringsliv, vilket medfört stor konjunkturkänslighet, överskott på kvinnlig eller manlig arbetskraft etc.

Även om fog skulle föreligga för uppfattningen att tomtvärdestegring på sina håll förekommit i ett starkt tempo, vill Handelskammaren påpeka att motionärerna tydligen, liksom måhända allmänheten i gemen, gjort sig en överdriven föreställning om den inverkan som tomtpriset har på bostadshyror. Av publicerade undersökningar rörande dessa frågor, exempelvis den av byråchefen Alf Johansson förra året avlämnade utredningen rörande bostadsproduktionen efter kriget, framgår, att ungefär 60 % av bostadshyran utgöres av förräntning av det nedlagda kapitalet, under det att återstående 40 % hänföra sig till driftskostnader. Av kapitalkostnaderna utgöras i medeltal 8—10 % av tomtkostnader. Tomtprisets del i hyran utgör sålunda allenast ungefär 5 %. I nyexploaterade ytterområden brukar man vanligen räkna med endast 4 %. Av en bostadshyra på exempelvis 2 400 kronor per år inom ett dylikt område faller sålunda allenast ett belopp av knappa 100 kronor på tomtkostnaden.

Det bör också i detta sammanhang påpekas, att vad som ter sig som en markvärdestegringsvinst ofta i realiteten är allenast en skenbar sådan. Vanligen är det nämligen så, att räntabiliteten för jordbruksfastigheter som äro belägna i närheten av ett större samhälle sjunker i samma mån som samhället växer. Detta sammanhänger bl. a. med att omkostnader för arbetskraft m. m. få betalas efter "stadspriser" utan att avsättningsvärdet nämnvärt stiger. Särskilt efter mjölkprisregleringens genomförande är denna utveckling påtaglig. Mången gång utgör därför den nominella vinst som ägaren gör vid fastighetens försäljning till tomt- eller industrimark allenast eller till avsevärd del en kompensation för den minskade räntabiliteten under de gångna åren.

Överhuvudtaget är Handelskammaren av den uppfattningen att markvärdestegringen, även om den tillförne stundom kunnat medföra obefogade vinster för markägarna, i framtiden med dess stagnerande befolkningssiffror och minskade inflyttning från landsbygden icke kommer att bli av den betydelse, att den kan utgöra grund för vidtagande av så extrema åtgärder som den motionärerna ifrågasatt. Anses ytterligare åtgärder emot oförtjänta markvärdestegringsvinster böra vidtagas, torde beskattningsvägen vara den enda, som bör ifrågakomma.

Vad i motionerna anförts därom, att städernas bebyggelse hittills präglats av bristande planmässighet, äger tvivelsutan i viss mån sin riktighet. Att förden-skull vidtaga så drastiska åtgärder som motionärerna ifrågasatt synes emellertid vara att väsentligt skjuta över målet. Till stor del synas nämligen bristerna bottna i det förhållandet, att den nuvarande expropriations- och stadsplanelagstiftningen varit i kraft så kort tid, att dess verkningar ännu icke hunnit göra sig gällande. Motionärernas därav dragna slutsats, att expropriationsförfarandet vore otjänligt för de saneringsändamål varom här är fråga, synes vid sådant förhållande alltför löst grundad. Enligt Handelskammarens mening synes tvärtom den riktiga vägen för avhjälpande av eventuellt befintliga brister i förutsättningarna för tätorternas ändamålsenliga bebyggelse vara att taga expropriationsinstitutets utvidgning under övervägande.

Motionärernas tilltro till att tomtmarkens överflyttande i samhällelig ägo skulle vara ägnat att medföra de fördelar för medborgarna som i motionerna förespeglas synes överhuvud vara alltför önskebetonad för att kunna tagas till intäkt för utredningar av den art som i motionerna föreslås. Det saknas icke erfarenheter av samhällelig verksamhet på förevarande område, och dessa kunna i stort sett icke sägas vara uppmuntrande; till dels måste de betecknas som rent negativa. Få exploateringsföretag torde sålunda hava varit i så hög grad ägnade att fördyra tomtmarken i huvudstaden som de av Djurgårdskommissionen företagna. Den kommunala apparaten präglas dessutom av tungroddhet då det gäller genomförande av tomt- och stadsplaneregleringar. I Stockholm utgöra Tegelbacken och Garnisonssjukhuset påtagliga bevis härpå. Perspektivet att all tomtbebyggelse skulle regleras av offentliga organ ter sig mot bakgrunden av dessa erfarenheter avskräckande. Sannolikt skulle en dylik ordning medföra en utvidgning av det redan alltför utbredda nämndväsendet med den långsamma och mången gång sakligt diskutabla handläggning av ärendena som detta erfarenhetsmässigt innebär. Att statliga eller kommunala myndigheter alltid skulle låta sig ledas av en strävan att skapa så goda och billiga bostäder som möjligt är heller icke givet. Det torde icke vara uteslutet, att frestelsen att genom tomtexploateringen förskaffa staten eller kommunen så stort ekonomiskt utbyte som möjligt stundom kan komma att taga överhand.

Det hör i detta sammanhang påpekas, att det alltid är mycket svårt att förutsäga, huru ett samhälle i framtiden kommer att utveckla sig. Detta gäller såväl för den enskilde som för myndigheterna. Ett misstag därutinnan begånget av en enskild får emellertid aldrig så omfattande och menliga följder som ett felbedömande av ett samhällsorgan. I vilket fall som helst komma slutligen alltid de ekonomiska faktorerna att göra sig gällande, men med svårare följder i samma mån som felbedömandet medfört större investeringar.

Motionärerna syfta också till att med lagstiftningens hjälp kunna dirigera industri till lämpliga orter. Den bakom denna tanke liggande iakttagelsen, att industriföretag stundom kommit att bli ur social synpunkt olämpligt belägna, lär i och för sig vara i viss mån riktig. Föreställningen att man i allmänhet utan vidare kan bestämma, att en viss industri skall förläggas där eller där, vittnar emellertid om en förenklad syn på dessa problem. I de flesta fall har ett industriföretag sitt ursprung i en hantverksmässigt eller såsom småindustri driven tillverkning, som börjat i eller invid företagarens bostad och sedermera efter hand vuxit ut. Att därefter flytta en sådan industri stöter uppenbarligen på stora svårigheter av olika slag. Vad storindustrien beträffar, måste dess placering helt naturligt vara i första hand beroende på ett bedömande av var den största effek-

tiviteten i driften står att ernå. Det sagda utesluter naturligen icke att flyttning av en industri till annan ort liksom nyanläggning av industri kan tänkas ske till flera ekonomiskt någorlunda likvärdiga platser. Att i sådana fall hänsyn bör i möjligaste mån tagas till sociala faktorer, synes i och för sig önskvärt. Handelskammaren är heller icke främmande för tanken, att sådana frågor lämpligen borde kunna hänskjutas till dryftande inom något centralt organ. Huruvida det redan tillskapade statliga investeringsrådet därvid kan hava en uppgift att fylla eller om icke hellre industrien själv borde förskaffa sig möjlighet till en dylik central överblick, vill Handelskammaren tillsvidare lämna därhän. Den i motionen nr 346 uttalade tanken att staten skulle "dirigera" industri till lämpliga orter förefaller dock helt verklighetsfrämmande, och dylika åtgärder skulle säkerligen medföra, att många planerade investeringar aldrig komme till stånd.

Slutligen vill Handelskammaren framhålla, att åtskilliga av de i motionerna berörda problemen redan befinna sig under behandling av statliga utredningar, låt vara från andra utgångspunkter än de av motionärerna förfäktade. Bostads-sociala utredningen och Stadsplaneutredningen, vilka väntas offentliggöra sina arbetsresultat under vårens lopp, torde komma att föreslå åtskilliga åtgärder i hithörande frågor, bl. a. beträffande expropriation för bostadsändamål. Vidare är det att förvänta, att Fritidsutredningen på sitt speciella område kommer att föreslå vissa riktlinjer för den kommande utvecklingen. Slutligen har 1944 års riksdag i skrivelse till Kungl. Maj:t, nr 415, anhållit om utredning, huruvida ökade möjligheter böra tillerkännas kommuner att mot ägares vilja inlösa mark för bostadsbebyggelse och industriändamål. Innan resultatet av dessa utredningar föreligger, måste det anses opåkallat att sätta igång ytterligare utredningar inom så närliggande områden som de av motionärerna berörda.

Under hänvisning till vad ovan anförts får Handelskammaren avstyrka de remitterade motionerna.

Stockholm den 5 april 1945.

För Stockholms Handelskammare:

JOSEF SACHS.

/ Gösta Bohman.

STOCKHOLMS HANDELSKAMMARE

Bilaga 20.

Motion nr II: 135.

Som utgångspunkt för sitt yrkande om en utredning av vårt lands befolknings- och näringsförhållanden ha motionärerna tagit förhållandena i Roslagen. De anse sig därvid kunna konstatera, att Roslagen ekonomiskt gått tillbaka jämfört med flertalet andra svenska landsdelar. Som bevis härför nämnes, att dess befolkning allt sedan år 1920 ständigt minskat. Orsakerna härtill vore bl. a., att man endast hade snalspårig järnväg, att jorden i relativt stor utsträckning tillhörde bolag och enskilda storgods med ty åtföljande arrendesystem och att

vissa industrier på grund av minskad lönsamhet nedlagts. Bakom dessa faktorer låge emellertid enligt motionärerna även en bristande företagsamhet eller ett felinriktat näringsliv, eventuellt bådadera.

Det förhållandet att befolkningen i en viss landsända minskat torde i och för sig icke kunna anses innebära, att landsdelen "gått tillbaka". Ännu mindre motiverar det statliga ingripanden. Roslagens tidigare stora betydelse i ekonomiskt och kulturellt hänseende grundades framför allt på malmfyndigheterna, de många små segelhamnarna, östersjöfisket samt kanske i någon mån på närheten till Mälmarbygden. Dessa förutsättningar ha nu delvis försvunnit, delvis förlorat i betydelse. I den mån icke nya faktorer tillkomma, är det därför ganska naturligt, att vissa delar av befolkningen måste söka sin bärgning på andra orter. Denna företeelse återfinnes såväl i Sverige som utomlands på åtskilliga håll. Som exempel må blott nämnas vissa sågverksdistrikt i Norrland och de hundratal fullständigt övergivna trakterna i mellersta USA. Vad som är viktigare är, att Roslagen fränsett vissa speciella undantag haft och har en synnerligen obetydlig arbetslöshet. Något armod förefinnes icke hos befolkningen i denna landsända. Den är tvärtom i stort sett välbärgad tack vare idoghet och traditionellt sparande. Befolkningens tillgodohavanden i sparbankerna i Roslagen lära vara betydande. Den har också visat god anpassning efter nya förhållanden.

De av motionärerna framförda förklaringarna till Roslagens befolkningsminskning torde däremot knappast kunna sägas vara av någon avgörande betydelse. Bl. a. gäller detta det i motionen framförda argumentet om olägenheten av de smalspåriga järnvägarna. Det må nämnas, att endast omkring 10 procent av alla varor, som fraktas på Roslagens järnvägar, omlastas. Det torde vara betydligt viktigare och framför allt mindre kostsamt att utvidga järnvägarnas elektrifiering än att övergå till normalspårighet. Tillstånd till elektrifiering av huvudlinjen har numera även givits, och arbetet har redan påbörjats. Dessutom torde buss- och lastbilstrafiken vid återgång till fredsförhållanden kunna väsentligt utvidgas.

Det praktiska värdet av undersökningar i enlighet med vad motionärerna föreslagit synes ganska ringa. Även om det skulle befinnas vara ur sociala synpunkter önskvärt, torde enskilda företag knappast kunna förmås att förlägga sin verksamhet till vissa orter, i den mån ekonomiska förutsättningar härför saknas. Om emellertid de begärda utredningarna anses böra komma till stånd, synes det Handelskammaren naturligtast, att de företagas på föranstaltande av landstingen, vilka det ju i första hand tillkommer att rådslå och besluta om sådana gemensamma angelägenheter, som avse allmänna hushållningen, jordbrukets och andra näringars utveckling.

Med hänsyn till vad ovan anförts får Handelskammaren avstyrka bifall till de av motionärerna framförda yrkandena.

Stockholm den 5 april 1945.

För Stockholms Handelskammare :

JOSEF SACHS.

/ Gösta Bohman.